

TIPURI DE CERCEI DIN SECOLELE VII-VIII DESCOPERIȚI PE TERITORIUL TRANSILVANIEI*

Călin Cosma**

Cuvinte cheie: Cercei, Tipologie, Cronologie, Transilvania, Evul Mediu timpuriu
Keywords: Earrings, Typology, Chronology, Transilvania, Early middle ages

7th and 8th century earring types discovered within the territory of Transylvania (Abstract)

The article presents earrings from the 7th–8th centuries, discovered within the territory of Transylvania. The earrings were found in Avar cemeteries, in Slavic-Avar bi-ritual cemeteries as well as in settlements. Most earrings come from Avar graves, compared to those in bi-ritual cemeteries. The number of earrings is extremely small, both at the level of all the bi-ritual cemeteries in the Transylvanian Plateau and at the level of each particular archeological site. Earrings were discovered in only five settlements in Transylvania. Various types of earrings have been discovered in Transylvania, from the simplest ones that are ring-shaped, sharpened at the ends and made of wire or round bar, to those with a stellar pendant or earrings with a moon-shaped pendant. Almost all the artifacts have analogies in the territory of the Avar Khaganate in the Carpathian Basin but also in the area of the Lower Danube basin and in Bulgaria. The presence of earrings in graves is due, in part, to the fact that the deceased were buried with all the clothing accessories and adornments, including the earrings that one wore during one's life. On the other hand, the presence of earrings in graves and the custom of depositing these objects in funeral complexes are due to the deposits made by the families of the deceased at the time of their burial. The earrings were worn by women and to a lesser extent by men and children.

Motivație. Limite cronologice și geografice

În cadrul acestui studiu am ales să analizez doar cercei din secolele VII-VIII, descoperiți pe teritoriul Transilvaniei, deoarece în literatura arheologică transilvăneană lipsește un studiu care să trateze exhaustiv artefactele menționate din perioada de timp precizată. Am catalogat cerceii din Transilvania datați în secolele VII-VIII și am realizat tipologia acestora. Am oferit analogii tipurilor de cercei din Transilvania. Am abordat probleme referitoare la cronologia artefactelor, la prezența cerceilor în morminte indiferent de gen sau vârstă, precum și la interpretarea cerceilor în morminte și în așezările din Podișul Transilvaniei, de pe parcursul secolelor VII-VIII. Pentru a nu încărca textul cu foarte multe detalii tehnice referitoare la descrierea tipurilor de cercei, ca de exemplu, locul lor de descoperire în funcție de gen, dar și în funcție de metalul din care au fost realizați, am ales ca acestea să fie precizate în cadrul unor anexe, ele fiind dispuse la finalul textului.

De ce doar Transilvania? Deoarece și în Evul Mediu timpuriu Podișul Transilvaniei a constituit un teritoriu distinct, în care s-au petrecut evenimente militare și politice diferite de alte spații

geografice ale României¹. Transilvania este un teritoriu geografic unitar, astfel încât consider că finalitatea cercetării pe care o propun poate să ofere o viziune concretă asupra unui spațiu bine definit din punct de vedere geografic dar și politic, în secolele VII-VIII. Din punct de vedere istoric secolele VII-VIII este o perioadă de timp bine definită în istoria Transilvaniei. Ea corespunde perioadei avare din Bazinul Carpatic.

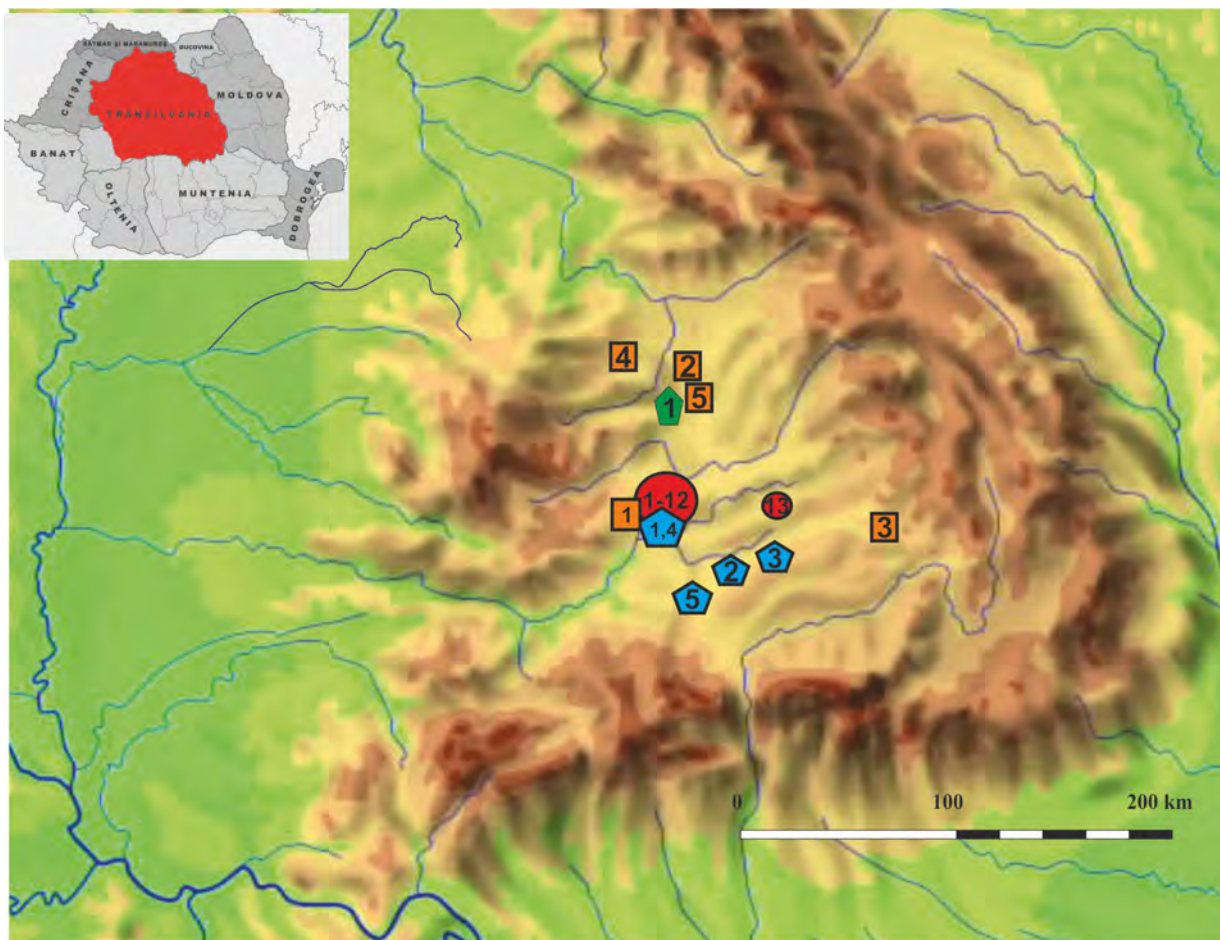
Tipul de sit arheologic în care au fost descoperiți cercei

În catalogul descoperirilor am inclus cercei descoperiți în mormintele și cimitirele avare, în cimitirele birituale slavo-avare, precum și cele descoperite în cadrul unor așezări din Podișul Transilvaniei.

* Articolul tradus în engleză cu titlul "Seventh-Eight centuries Earrings discovered in Transylvania" a fost publicat în *Ziridava StudArch* 36 (2022), 205–248.

** Institutul de Arheologie și Istoria Artelor, Cluj-Napoca, str. Mihail Kogălniceanu nr. 12–14, e-mail: cosma.calin@yahoo.com.

¹ Cosma 2017, 14–15; Cosma 2020, 7–8.



Harta 1 - Cimitire și așezări din Transilvania în care au fost descoperiți cercei din secolele VII-VIII

- - Cimitire de inhumatie: 1 - Cîmpia Turzii; 2 - Cicău; 3 - Gâmbaș 1; 4 - Gâmbaș 2; 5 - Ghirbom 1; 6 - Lopadea Nouă; 7 - Sâncrai; 8- Șpălnaca, 9 - Teiuș; 10 - Noșlac; 11 - Moldovenești; 12- Unirea 2/Verșmort; 13 - Târnava
- ⬠ - Cimitire birituale: 1 - Berghin, 2 - Boarta; 3 - Bratei; 4 - Ghirbom 2; 5 - Ghirbom 2
- ⬠ - Cimitire de incineratie tumulare: 1 - Someșeni
- - Așezări: 1- Alba Iulia; 2 - Jucu de Sus; 3 - Filiași; 4 - Suceagu; 5 - Țaga

Pe teritoriul Transilvaniei cercei de diferite tipuri au fost descoperiți în 9 cimitire avare: 1. Câmpia Turzii²; 2. Cicău³; 3. Gâmbaș/Cimitirul reformat⁴ (în continuare Gâmbaș 1); 4. Gâmbaș/Ogoarele de jos⁵ (în continuare Gâmbaș 2); 5. Ghirbom/Gruifului măciuliilor (în continuare Ghirbom 1)⁶; 6. Lopadea Nouă⁷; 7. Sâncrai⁸; 8. Șpălnaca⁹; 9. Teiuș¹⁰. Cercei au fost descoperiți și în mormintele avare din cimitirul gepido-avar de

la Noșlac¹¹. De asemenea, cercei au fost descoperiți în două morminte avare singulare, unul descoperit la Moldovenești¹², iar cel de-al doilea la Unirea 2/ Verșmort¹³. Un alt cercel provine din localitatea Târnava (probabil mormânt distrus)¹⁴. Cimitirele birituale plane în care au fost descoperiți cercei, sunt cele de la: 1. Berghin¹⁵; 2. Boarta¹⁶; 3. Bratei 2¹⁷; 4. Ghirbom/Gruiful fierului (în continuare

² Cosma 2017, 52–53.

³ Winckler/Takas/ Păiuș 1977, 269–283.

⁴ Cosma 2017, 56–61.

⁵ Cosma 2017, 61–62.

⁶ Stoicovici/Blăjan 1982, 139–154

⁷ Cosma 2017, 63–64.

⁸ Cosma 2017, 65–75 (morminte 1–33); Săpături arheologice C. Cosma, G. Balteș (morminte 34–84)

⁹ Cosma 2017, 75–79.

¹⁰ Cosma 2017, 79–89.

¹¹ Rusu 1962, 269–292; arhivă șantier arheologic Noșlac, Institutul de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca

¹² Palkó 1972, 678–679.

¹³ Rustoiu/Ciută 2015, 107–127.

¹⁴ Horedt 1942, 124–125, Taf. 21/4,7.

¹⁵ Aldea/Stoicovici/Blăjan 1980, 151,153; Blăjan/Botezatu 2000, 457; Arhivă șantier arheologic Berghin, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.

¹⁶ Dumitrașcu/Togan 1974, 93–107.

¹⁷ Zaharia 1977.

Ghirbom 2)¹⁸; 5. Ocna Sibiului¹⁹. Un singur cerce l a fost descoperit în necropola tumulară de incinerare de la Someșeni²⁰.

La nivelul așezărilor am catalogat cinci așezări în care au fost descoperiți cercei: Alba Iulia²¹, Jucu de Sus²², Filiași²³, Suceagu²⁴ și Țaga²⁵.

Tipologie, analogii

Am catalogat cerceii de pe teritoriul Transilvaniei din secolele VII-VIII, în șapte grupe principale (A-G). În cadrul acestora am plasat cerceii în mai multe tipuri principale și/sau variante ale acestora. Grupele tipologice au la bază prezența sau absența pandantivului atașat de inelul cerce lului. Tipurile se individualizează prin modul în care se termină capetele inelelor cerceilor, precum și prin felul în care pandantivul atașat relaționează cu corpul inelului cerce lului. De asemenea, tipologia propusă a avut în vedere forma pandantivelor cerceilor.

Grupa A – Cercei cu capetele terminate în diferite forme

Tip 1 – Cercei inelari cu capetele desfăcute

În funcție de cum a fost realizat inelul cerce lului se disting mai multe variante: din bară rotundă în secțiune, din bară torsionată, din bară realizată din trei fire de bronz torsionate și din bară de bronz înfășurată cu un fir de sârmă în formă torsionată.

1a – Cercei din bară rotundă au fost descoperiți atât în cimitirele avare cât și în cimitirele birituale.

Cimitirele avare din care provin cerceii sunt cele de la: **1.** Câmpia Turzii; **2.** Gâmbaș 1; **3.** Gâmbaș 2; **4.** Sâncrai; **5.** Șpălnaca; **6.** Teiuș. Din rândul **cimitirelor birituale**, cercei de tipul 1a au fost descoperiți în necropola de la: **1.** Berghin; **2.** Bratei 2; **3.** Ocna Sibiului. Cerceii cu capetele desfăcute au fost realizați din bară rotundă sau romboidală. Sunt artefacte cu o formă simplă ușor de realizat. Inițial toți cerceii au avut o formă rotundă. O parte dintre ei s-au păstrat în forma inițială, alții au suferit deformări, având acum o formă mai ales alungită. Alte piese s-au păstrat doar fragmentar. Dimensiunile cerceilor se încadrează între 1,8 cm și 2,5 cm (Fig. 1, Anexa 1–2)

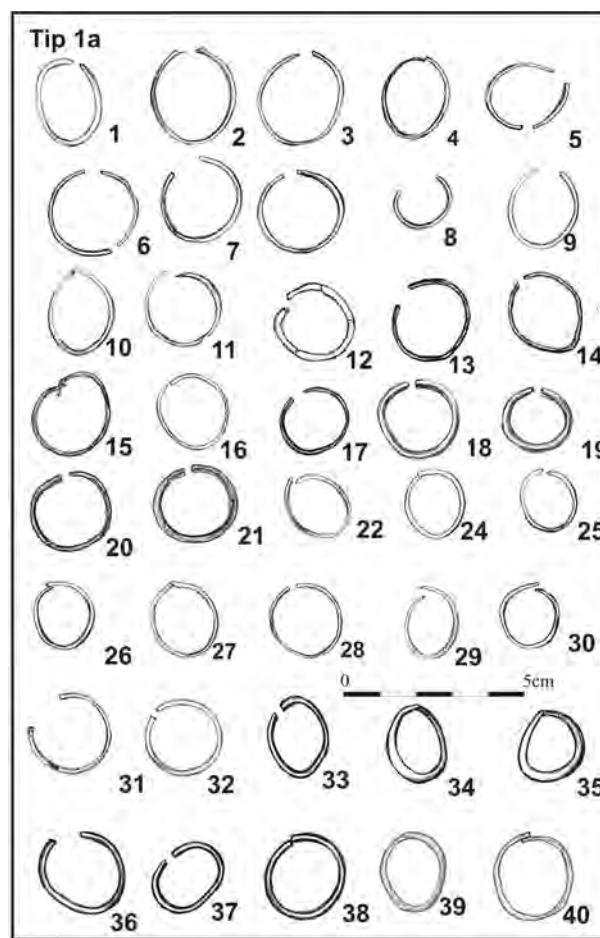


Fig. 1 – Grupa A / Group A – Cercei tip 1a / Earrings type 1a: 1–2 – Câmpia Turzii; 3–4 – Gâmbaș 2; 5–22 – Sâncrai; 23–30 Teiuș; 31–38 – Șpălnaca; 39–40 – Berghin

Pentru piesele din Transilvania, analogiile se găsesc în mediul avar din Bazinul Carpatic. Ele sunt extrem de numeroase, cercei cu capete desfăcute fiind descoperiți atât în morminte de copii cât și în morminte de adulți²⁶. În general în mormintele de femei sunt câte doi cercei. Câte un singur cerce l cu capete desfăcute a fost găsit, de exemplu, în mormintele de bărbați avari nr. 146 și 364 din cimitirul de la Alattyán²⁷. Tot în aceeași necropolă, în mormintele 249, 380, 542 și 659, de bărbați avari, au fost descoperiți câte doi cercei în fiecare complex funerar, iar în mormântul 268 au fost descoperiți trei cercei, unul cu diametru mai mare decât a celorlalți doi²⁸. Din mediul avar, acest tip de cerce l a fost preluat și de lumea bulgară²⁹. Nu

¹⁸ Aldea/Stoicovici/Blăjan 1980, 151–177; Anghel 1997, 255–271.

¹⁹ Protase 2004.

²⁰ Macrea 1959a, 519–527.

²¹ Arta bronzului 2014, 50

²² Stanciu 2016, 231, Fig 194/4, Fig. 195/3.

²³ Székely 1974–1975, 39, Pl. IX/9.

²⁴ Opreanu 2010, 545–546, Pl. I.1.

²⁵ Protase 2003, 60/10, Fig. 24/1.

²⁶ Garam 1995, 284, Abb. 149/17–18.

²⁷ Kovrig 1963, 20, mormânt 146, Taf. XII/146/3, 36, mormânt 364, Taf XXV/364/8.

²⁸ Kovrig 1963, 29, mormânt 249, Taf. XX/249/38–39, 30, mormânt 268, Taf. XXI/268/1–3, 37, mormânt 380, Taf. XXV/84–85, 48–49, mormânt 542, Taf. XXXV/64–65, 56, mormânt 659, Taf. XLI/659/47–48.

²⁹ Grigorov 1999, 42, tab. 8, tip I A.

sunt un indicator cronologic precis, artefactele fiind întâlnite în perioada avară mijlocie și târzie³⁰.

1b – Cercei cu capete desfăcute din bară de bronz torsionată au fost descoperiți în **cimitirul avar** de la Sâncrai (Fig. 2, Anexa 3).

1c – Cercei cu capetele desfăcute, cu bara din două sau trei fire de bronz împletite au fost descoperiți în **cimitirul avar** de la Sâncrai, și în **cimitirul biritual** de la Berghin (Fig. 2, Anexa 3) Dimensiunile ambelor variante de cercei se înscriu între 2 și 2,3 cm.

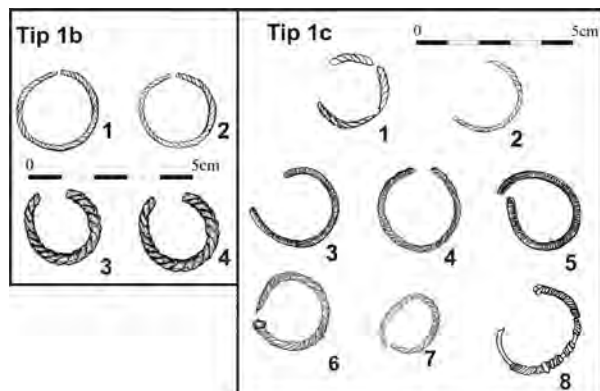


Fig. 2 – Grupa A / Group A – Cercei tip 1b: 1-4 – Sâncrai. Cercei tip 1c: 1-7 – Sâncrai; 8 – Berghin

Variantele de cercei 1b și 1c, sunt artefacte utilizate în secolele VII-VIII în Khaganatul avar. Astfel de piese apar la sfârșitul secolului VII³¹. Sunt prezenți atât în morminte de femei cât și de bărbați. Doi cercei asemănători cu cel din M. 7 de la Sâncrai au fost descoperiți, de exemplu, în mormântul 267, de bărbat, din cimitirul avar de la Alattyán, datat în secolul VIII³².

Tip 2 – Cercei cu unul din capete terminat în spirală

2a – Un cercel cu spirală cilindrică a fost descoperit în **cimitirul avar** de la Sâncrai și Teiuș. Piesa de la Sâncrai are înălțimea de 2,5 cm, iar cea de la Teiuș, are înălțimea păstrată de 3 cm. Cercei cu spirală cilindrică au fost descoperiți și în **cimitirul biritual** de la Berghin. Înălțimea celor trei piese se înscrie între 2 și 3 cm. Unul dintre capetele acestui tip de cercei sunt îndoite în jos și răsucite în formă de spirală tubulară, goală pe dinăuntru (Fig. 3, Anexa 4)

Cercei precum cei descriși mai sus, formează tipul VIII, varianta A, în cadrul tipologiei realizate de Z. Čilinská³³, pentru cerceii din Bazinul

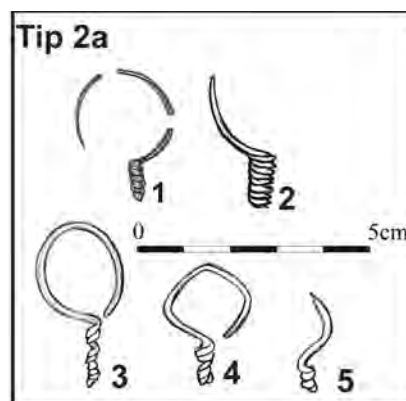


Fig. 3 – Grupa A / Group A – Cercei tip 2a: 1 – Sâncrai; 2 – Teiuș; 3-5 – Berghin

Carpatic, din secolele VII-VIII. Se apreciază faptul că ele au fost podoabe utilizate de femei slave din clasa inferioară a societății slave³⁴. Și în secolele IX-X au fost podoabe utilizate de femei³⁵. În secolul VIII, cele mai multe exemplare au fost descoperite în bazinul Dunării Mijlocii și de Jos, spațiu geografic care a fost probabil cel în care au apărut primele prototipuri ale cerceilor cu un capăt în formă de spirală tubulară³⁶. În tipologia lui B. M. Szöke, cercei cu spirală tubulară formează tipul 1, despre care se precizează că sunt prezenți în Bazinul Carpatic și în prima jumătate a secolului IX³⁷. Cele mai bune analogii pentru piesele din Transilvania de la Teiuș sunt doi cercei cu pandantiv spiralic descoperiți în mormântul 91, de femeie, din cimitirul slavo-avar de la Štúrovo³⁸, doi cercei descoperiți în mormântul 67, de copil, din cimitirul avar de la Zelovce³⁹, sau doi cercei din mormântul 291 și 440, ambele de femei, din cimitirul avar de la Nové Zámky⁴⁰. Doi cercei precum cei de la Sâncrai, Teiuș și Berghin, au fost descoperiți și în cimitirul avar de la Kékezd, în mormântul 185⁴¹, și în cel de la Pilismarót-Basaharc⁴².

Cercei cu spirala tubulară sunt prezenți într-un număr mare pe teritoriul Bulgariei. În cartea despre podoabele din Bulgaria din secolele VII-XI, V. Grigorov, nu face distincție între cercei cu spirală tubulară și cei cu spirală conică sau în formă de clopot. Le include pe toate în tipul I.6⁴³. V. Grigorov

³⁰ Garam 1995, 284, abb. 149/17-18.

³¹ Szabó 1975, 266-267, Fig. II/C.

³² Kovrig 1963, 30, Taf. XX/267/69-70.

³³ Čilinská 1975, 76-77, Abb1/VIII/A

³⁴ Čilinská 1975, 76-77.

³⁵ Čilinská 1975, 76-77.

³⁶ Čilinská 1975, 76-77.

³⁷ Szöke 1992, 851-852.

³⁸ Točík 1968a; 31, Grab.91, Taf. XXVI, 3-4.

³⁹ Čilinská 1973, 47, Taf XII/67/10-11.

⁴⁰ Čilinská 1966, 60, 86, Taf. I/291/2-3, LXVI/440/4,6.

⁴¹ Kiss 1977, 56, Pl. XXI/185/2

⁴² Fettich 1965, 32, Abb. 47/2, Abb 118/10-11.

⁴³ Grigorov 2007, 136, TIP. 6, 140, Pl. 3/Tip. I.6/1-8.

observă că tipul de cercei cu spirală, indiferent de configurația ei, datează în diferite perioade de timp, de pe parcursul secolelor VIII-XI⁴⁴.

2b – Cercei din bară rotundă cu spirală conică au fost descoperiți numai în **cimitirele avare** de la Câmpia Turzii și Sâncrai. Piesa de la Sâncrai este fragmentară, iar cea de la Câmpia Turzii are înălțimea de 2,5 cm (Fig. 4, Anexa 4)

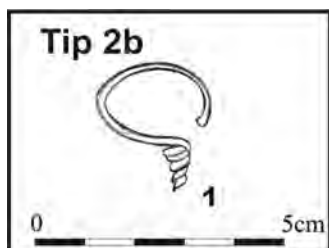


Fig. 4 – Grupa A / Group A – Cercei tip 2b: 1 – Câmpia Turzii

Analogii pentru cerceii de la Câmpia Turzii și Sâncrai cu spirală din bară rotundă torsionată se regăsesc în multe cimitire avare din Bazinul Carpat, mai ales în morminte de femei⁴⁵. Exemplarele apar în contexte datate în secolele VII-VIII. Un exemplar de acest tip a fost descoperit și în nord-vestul României, în așezarea din perioada medieval timpurie de la Lazuri/LubiTag (jud. Satu Mare), în complexul (groapa) 72⁴⁶.

Am precizat deja că pe teritoriul Bulgariei au fost descoperiți cercei cu un capăt terminat în spirală, de diferite forme. Printre variantele care toate formează tipul I6 în tipologia lui V. Grigorov, se regăsesc și cei cu spirală în formă de con, ei fiind descoperiți în contexte datate în secolele VIII-X⁴⁷.

B. M. Szőke, consideră cerceii cu pandantiv spiralic în formă de con, ca tip separat în cadrul artefactelor de gen⁴⁸. Nu face însă diferența între cei cu spirală din bandă lată și cei cu spirală făcută din bară rotundă. Autorul observă faptul că artefactele sunt prezente în mediul avar din Bazinul Carpat în a doua jumătate secolului VIII, ele fiind purtate mai ales în prima jumătate a secolului IX⁴⁹. Foarte multe exemplare din secolul IX au fost descoperite în spațiul din dreapta Dunării Mijlocii și mai spre vest de acest teritoriu⁵⁰.

⁴⁴ Grigorov 2007, 161, Tab 24.

⁴⁵ Exemplele sunt numeroase pentru a putea fi citate în totalitate: vezi de exemplu monografiile cimitirelor avare descoperite în Ungaria și Slovacia.

⁴⁶ Stanciu 2016, 233–234.

⁴⁷ Grigorov 2007, 140, Pl. 3/Tip. I.6/5–6, 161, Tab 24.

⁴⁸ Szőke 1992, 850–851.

⁴⁹ Szőke 1992, 851.

⁵⁰ Szőke 1992, 893–908, Karte 13.

2c – Doi cercei din bronz cu spirală în formă de con, realizată din bandă lată au fost descoperiți în **cimitirul biritual** de la Bratei 2. Spiralele cerceilor au fost realizate prin lățirea unuia dintre capete, prin batere, transformată într-o bandă lată, din care s-a modelat spirală. Cei doi cercei au înălțimea de 3,5 cm (Fig. 5, Anexa 4)

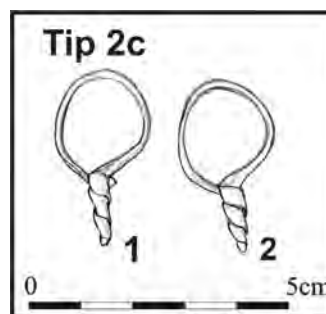


Fig. 5 – Grupa A / Group A – Cercei tip 2c: 1–2 – Bratei 2

Cercei cu spirală conică din bandă lată s-au găsit în mormântul 9, de femeie, din cimitirul slavo-avar de la Ștúrovo⁵¹ și în mormântul 373, de femeie, din cimitirul avar de la Nové Zámky⁵².

Tip 3 – Cercei inelari din bronz cu un capăt răsucit spre exterior în formă de spirală sau/și în formă de cerc.

3a – Cercei cu un capăt în formă de spirală au fost descoperiți în **cimitirele avare** de la Gâmbaș 1, Gâmbaș 2, Sâncrai. Doi cercei precum cei menționați, au fost descoperiți în **cimitirele birituale** de la Berghin și Boarta, câte unul în fiecare din cele două necropole. Dimensiunile pieselor se încadrează între 1,4/1,5 X 2,4/2,5 cm (Fig. 6, Anexa 5).

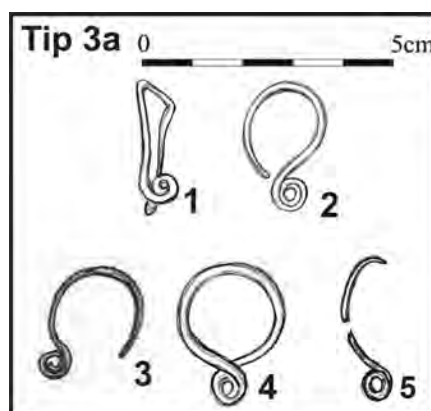


Fig. 6 – Grupa A / Group A – Cercei tip 3: 1 – Gâmbaș 2; 2 – Gâmbaș 1; 3 – Berghin; 4 – Boarta; 5 – Sâncrai

Piese identice cu cele din cimitirele menționate

⁵¹ Točík 1968a, 12, Taf, 16/2.

⁵² Čilinská 1966, 73, Taf. LVIII/373/2.

mai sus, se regăesc în mediul gepid din cimitirul de la Bratei 3, datat în secolul VII. În acest cimitir au fost descoperiți șase cercei cu un capăt răsucit de două ori în formă de spirală⁵³. Marea majoritate provine din morminte de adulți al căror sex nu a putut fi determinat. De exemplu, în M. 203 au fost descoperiți doi cercei cu un capăt în formă de spirală, un cercei cu pandantiv atașat, un vârful săgeată, un cuțit și un vas din lut⁵⁴. Toate aceste artefacte sugerează atribuirea mormântului unui bărbat.

Doi cercei apropiați ca formă, nu identici însă, au fost descoperiți în mormântul gepid, nr. 8 din necropola de la Vereșmort⁵⁵. Un alt cercei cu spirala formată din mai multe rânduri a fost descoperit în mormântul gepid, nr. 32, din cimitirul de la Noșlac⁵⁶.

Un capăt de cercei răsucit în formă de colac, a fost descoperit într-un mormânt de bărbat cu piese avare, din cimitirul de la Mikulčice din Moravia (A. M. 108)⁵⁷.

Cercei cu unul dintre capete răsucit spre exterior, de două ori în formă de spirală am identificat în estul Europei în așezarea de la Semenki (Ucraina), care a fost datată în secolul VII⁵⁸. Un alt cercei asemănător dar nu identic, cu cei în discuție, provine din tezaurul slav de la Zaitsev (Ucraina), datat în a doua jumătate a secolului VII⁵⁹, cel din urmă prezintă mai multe răsuciri în formă de spirală. O piesă aproximativ identică cu cele din Transilvania a fost descoperită pe teritoriul Bulgariei⁶⁰. V. Grigorov include acest tip de cercei, alături de alți cercei care au capătul răsucit doar odată sub formă de cerc, în tipul I.3⁶¹. Artefactele au fost în uz în Bulgaria pe parcursul secolelor VIII-X⁶².

3b – Cercei inelari cu un capăt răsucit spre exterior o singură dată, în formă de cerc au fost descoperiți în cimitirele avare de la Sâncraii și Teiuș. Cerceii au dimensiunile cuprinse între 1,8 și 2,5 cm (Fig. 7, Anexa 5).

Ca și analogii pentru artefactele de la Sâncraii și Teiuș indic cinci cercei descoperiți în morminte gepide din cimitirul de la Bratei 3, încadrat în

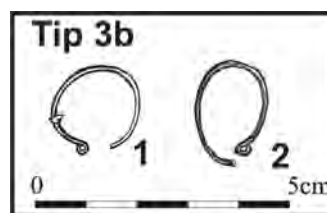


Fig. 7 – Grupa A / Group A – Cercei tip 3b: 1 – Teiuș; 2 – Sâncraii

secolul VII⁶³. Unul dintre cerceii de la Bratei 3 a fost descoperit într-un mormânt de copil (mormântul 167)⁶⁴. Un alt cercei identic cu cei de la Sâncraii și Teiuș a fost găsit în cimitirul gepido-avar de la Kölked-Feketekapu, în mormântul gepid nr. 37, care datează în secolul VII⁶⁵. Un artefact precum cele descoperite în cele două cimitire avare din Transilvania, provine din mormântul de inhumație 144, de femeie, din cimitirul slavo-avar de la Pokaszepetk, datat în perioada avară timpurie⁶⁶, iar un altul din mormântul unei femei tinere, nr. 510, din perioada avară timpurie, din cimitirul avar de la Zamárdi-Rétiföldek⁶⁷. Un cercei a fost descoperit în mormântul 177, de femeie, probabil gepidă, din secolul VII, cimitirul de la Pilismarót-Basaharc⁶⁸. Un altul a fost descoperit în mormântul 71, de femeie, din cimitirul avar de la Pilismarót⁶⁹. Mormântul a fost datat în perioada avară mijlocie⁷⁰.

Într-un tabel cronologic, realizat de Z. Čilinská pentru podoabele din Bazinul Carpatic din perioada avară, apare și un cercei cu un capăt răsucit spre exterior o singură dată, plasat în VIII⁷¹. Z. Čilinská, apreciază că respectivul tip de cercei a fost purtat de clasa inferioară a societății avare în secolele VII-VIII, el fiind un prototip pentru cerceii al căror capăt se termină într-o formă răsucită de mai multe ori, sau în “S” terminat în cerc⁷².

Cercei cu unul dintre capete răsucit spre exterior o singură dată au fost descoperiți și în Bulgaria și în zona Dunării de Jos. În aceste teritorii acest tip de cercei este mai numeros în comparație cu varianta de cercei cu unul dintre capete răsucite spre exterior de două ori, în formă de spirală⁷³. În

⁵³ Bârză 2010, 75, 73/Abb 44/Tip. 13.b1.

⁵⁴ Bârză 2010, 234, Taf. 35/G. 203.

⁵⁵ Roska 1934, 125, Abb. 3/A. 1, 4.

⁵⁶ Arhivă M. Rusu, Institutul de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca.

⁵⁷ Profantova 1992, 682, Taf. 22/4.

⁵⁸ Kazanski 1999, 100.

⁵⁹ Kazanski 1999, 115.

⁶⁰ Grigorov 2007, 138, Pl. 1/14.

⁶¹ Grigorov 2007, 138, Tip I.3.

⁶² Grigorov 2007, 161. Tab. 24.

⁶³ Bârză 2010, 76, Abb. 73, Abb. 44, Tip. 13b1a, 13i.

⁶⁴ Bârză 2010, 76.

⁶⁵ Kiss 1996, Taf. 25/A 37/7.

⁶⁶ Sós/Salamon 1995, 151/144, Pl. XII/144/1.

⁶⁷ Bárdos/Garam 2009, I, 75/510, Taf. 63/510/2.

⁶⁸ Fettich 1965, 59–60, 116, Abb. 98/1.

⁶⁹ Szabó 1975, 258/71, Fig. 7/71/2, 267/71, Fig. 13/IV/b.

⁷⁰ Szabó 1975, 268.

⁷¹ Čilinská 1975, 92, Abb. 12.

⁷² Čilinská 1975, 77.

⁷³ Grigorov 2007, 138, Tip I.3.

tipologia lui V. Grigorov cerceii cu un capăt răsucit înspre exterior sub formă de cerc formează tipul I.3⁷⁴. Ei au fost descoperiți în contexte arheologice care datează în diferite perioade de pe parcursul secolelor VIII-X⁷⁵. B. M. Szóke găsește cercei de tipul respectiv în teritoriul din dreapta Dunării Mijlocii, dar și mai spre vestul Europei, în contexte date în secolul IX⁷⁶.

Tipul 3c – Cercei cu unul dintre capete răsucit spre exterior cu capătul răsucit spre interior în formă de cerc. Piesa a fost descoperită în locuința (bordeiul) nr. 20 din așezarea de la Filiași. Cerceul are o înălțime de 2,2 cm (Fig. 8, Anexa 5).

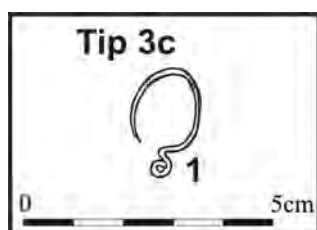


Fig. 8 – Grupa A / Group A – Cercei tip 3c: 1 – Filiași (după Székely 1974–1975, 39, Pl. IX19).

În tipologia lui Z. Čilinská, cerceii precum cel de la Filiași formează tipul VIII, varianta B de cercei din secolele VII-VIII din Bazinul Carpatic⁷⁷. Cercetătoarea slovacă precizează că respectivul tip de cercei poate fi localizat cu precădere în Panonia și în sud-vestul Slovaciei. De asemenea remarcă că exemplarele de tipul respectiv sunt puține la număr. Apreciază că cerceii au fost purtați de clasa inferioară a societății avare în perioada de trecere de la secolul VII la secolul VIII⁷⁸.

Tipul 4 – Cercei cu unul dintre capete terminate într-o sferă rotundă sau piramidală, au fost descoperiți numai în **cimitirul avar** de la Sâncrai. Au fost confecționați dintr-o bară subțire din bronz, rotundă în secțiune. Cerceii sunt inelari și au diametrul cuprins între 2 și 2,5 cm. Unul dintre capete se termină într-o sferă rotundă/bulb, sau de formă piramidală (Fig. 9, Anexa 6).

Un cercei identic cu cei de la Sâncrai cu capătul în formă de sferă rotundă, a fost descoperit în mormântul 284, de femeie, din cimitirul slavo-avar de la Holiare, găsit într-un context datat în a doua jumătate a secolului VII⁷⁹.

⁷⁴ Grigorov 2007, 136, Tip I.3.

⁷⁵ Grigorov 2007, 161, Tab. 24

⁷⁶ Szóke 1992, 923,986, Karte 13, Abb. 1. Taf. 1/43, 9/177/1, 27/186/2, 31/101, 41/24/11.

⁷⁷ Čilinská 1975, 65, Abb. 1, 77.

⁷⁸ Čilinská 1975, 77.

⁷⁹ Točík 1968b, 53, Taf. LV/19.

Tipul 5a – Cercei cu unul dintre capete terminate într-un pandantiv elipsoidal. A fost descoperit în cimitirul avar de la Sâncrai. Are diametrul de 2 cm (Fig. 9, Anexa 6).

Tipul 5b – Cercei cu unul dintre capete terminate într-un pandantiv de forma unui cub. A fost descoperit în cimitirul avar de la Sâncrai. Are diametrul de 1 cm (Fig. 9, Anexa 6).

Tip. 6. Cercei din bronz cu partea inferioară răsucită în formă de spirală a fost descoperit în **cimitirul avar** de la Sâncrai. Piesa, cu un diametru de 3cm, a fost confecționată din sârmă subțire din bronz, care în partea inferioară a fost răsucită în formă de spirală. Ca o posibilă analogie pentru cerceul de la Sâncrai poate fi indicat un cercei ce provine de pe teritoriul Bulgariei, piesă care formează tipul I.7 din tipologia lui V. Grigorov⁸⁰. Respectivul tip de cercei a fost utilizat în secolele VII-VIII⁸¹ (Fig. 9, Anexa 6).

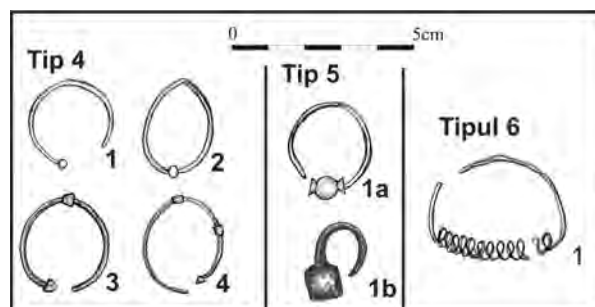


Fig. 9 – Grupa A / Group A – Cercei de tip 4: 1 – 4 – Sâncrai. Cercei de tip 5: 1a-b – Sâncrai. Cercei tip 6: 1. Sâncrai

Grupa B – Cercei cu pandantive lipite pe inelul cerceilor

Tip 1 – Cercei cu pandantive rotunde lipite pe inel

1a – Cercei cu o singură sferă lipită de inel au fost descoperiți în **cimitirele avare** de la Ghirbom 1 și Sâncrai. La unul dintre cei doi cercei de la Ghirbom 1 s-a păstrat sfera rotundă, care este lipită direct pe inelul cerceului. Cerceii au diametru de 2, 2cm, (Fig. 10, Anexa 7). Un cercei precum cei din Transilvania a fost descoperit, de exemplu, în mormântul 3 din cimitirul slavo-avar de la Nové Zámki⁸².

1b – Cercei cu două sfere suprapuse au fost descoperiți în **cimitirele avare** de la Sâncrai și Teiuș. Cele două piese au diametrul de 2 cm (Fig. 11, Anexa 7)⁸³.

⁸⁰ Grigorov 2007, 136, Tip. I/7.

⁸¹ Grigorov 2007, 161, Tab. 24.

⁸² Čilinská 1966, 11, Taf. XX/33/1.

⁸³ Čilinská 1966, 11, Taf. XX/33/1.

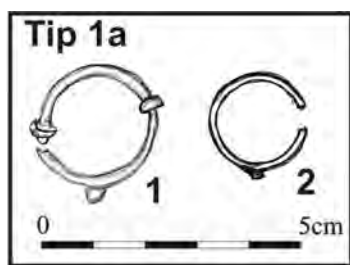


Fig. 10 – Grupa B / Group B – Cercei tip 1a: 1 – Ghibrom; 2 – Sâncrai

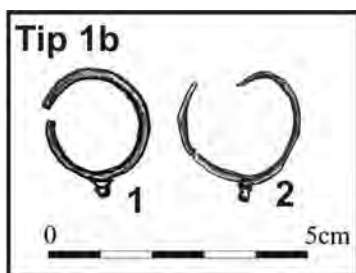


Fig. 11 – Grupa B / Group B – Cercei tip 1b: 1 – Sâncrai; 2 – Teiuș

1c – Cercei cu două rânduri de sfere au fost descoperiți în **cimitirele avare**, de la Gâmbaș 2 și de la Sâncrai. Inelul cerceilor este din bară rotundă. Un cercei cu două rânduri de sfere au fost descoperiți și în **cimitirul biritual de la Bratei 2**. Cel din urmă inelul are bara înfășurată cu o sârmă subțire. La toți cerceii pandantivul atașat este format din două rânduri de sfere. Două sunt lipite de inel, iar cea de-a treia este lipită la mijlocul celor două sfere. Toate sferele au aceleași dimensiuni. Diametrul inelelor este de 2 cm (Fig. 12, Anexa 7).

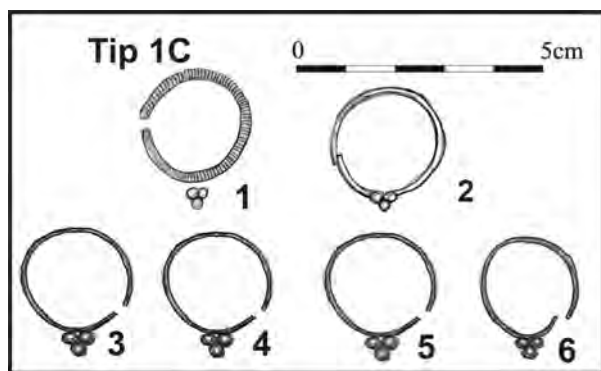


Fig. 12 – Grupa B / Group B – Cercei tip 1c: 1 – Bratei 2; 2 – Gâmbaș 2; 3–6 – Sâncrai

Cerceii din bronz cu pandantiv atașat cu două rânduri de sfere, sunt printre cele mai numeroase artefacte descoperite în cimitirele din mediul avar

din Bazinul Carpatic. În acest spațiu au fost găsite în contexte ce datează atât în secolul VII cât și în secolul VIII. În ultima tipologie a lui Z. Čilinská, cerceii cu pandantiv în formă de ciorchine de strugure cu două rânduri, din Bazinul Carpatic, din epocă avară, formează tipul VII de cercei⁸⁴. Originile acestui tip de cercei este încă în discuție. Z. Čilinská, presupune că cerceii cu pandantiv în formă de ciorchine de strugure (cum îi denumește autoarea), și-ar fi definitivat forma în regiunea Dunării, cândva în secolul VII, ulterior fiind prezenți și în perioada Moraviei Mari⁸⁵.

Cerceii cu pandantiv cu două rânduri de sfere au fost descoperiți și în zona Dunării de Jos și în Bulgaria, teritorii unde au fost găsiți în contexte datate începând cu a doua jumătate a secolului VII și până la sfârșitul secolului IX⁸⁶. În secolul IX, respectivul tip de cercei este prezent și în Bazinul Carpatic⁸⁷.

Cerceii cu pandantiv cu două rânduri de sfere apar atât în morminte de femei dar și de bărbați. Deoarece cerceii de la Gâmbaș 2 a fost descoperit într-un mormânt de bărbat, merită menționate câteva exemple de morminte de bărbați din cimitire avare sau slavo-avare din secolele VII-VIII din Bazinul Carpatic, în care au fost descoperiți cerceii din bronz cu pandantiv atașat în formă de ciorchine de strugure precum sunt cele descoperite în: Moravia: Mikulčice (A. M. 108, un cercei din bronz)⁸⁸; Slovacia: Nové Zámky (M. 489, au fost descoperiți doi cerceii în stânga și dreapta craniului)⁸⁹; Kölked-Feketekapu B (M. 207 – 2 cercei descoperiți în dreapta și stânga craniului; M. 420 – 1 cercei descoperit pe partea dreaptă a scheletului, în zona dintre umăr și craniu; M. 427 – 2 cercei (unul aurit), descoperiți în dreapta și stânga craniului)⁹⁰. La Nové Zámky și Kölked-Feketekapu B, mormintele de bărbați cu cerceii din bronz cu pandantiv atașat în formă de ciorchine de strugure, nu au avut arme, dar au conținut centuri ornamentate cu diferite tipuri de pandantive.

1d – Cerceii cu două rânduri de sfere dispuse în partea inferioară și una în partea superioară a inelului circular au fost descoperiți numai în **cimitirul avar** de la Sâncrai. Acești cerceii se remarcă prin faptul că pandantivul se găsește atât

⁸⁴ Čilinská 1975, tip VII, 75–76, Abb. 1, 65, Tip VII;

⁸⁵ Čilinská 1975, 75–76.

⁸⁶ Grigorov 2007, 141, Tip. II.1, Pl. 4/1–3,5, 161, Tab. 25.

⁸⁷ Szőke 1992, 986, Abb. 1.

⁸⁸ Profantova 1992, 683, Taf. 22/5.

⁸⁹ Čilinská 1966, 95, Taf. LXXII: 1,2.

⁹⁰ Kiss 2001, 91/M. 207, 133–134/M. 420, 135–137/M. 427, pl. 55/B207/8, 9, 79/B420/14, 79/B427/12–13.

în partea inferioară, cât și în cea superioară a inelului cercelului. Pandantivul din partea inferioară este lipit de bară și se prezintă sub forma a trei sfere lipite între ele în formă de ciorchine de strugure. Deasupra acestora, în partea superioară se află o sferă mică lipită pe inelul cercelului. Diametrul cerceilor este de 2,5 cm (Fig. 13, Anexa 7)

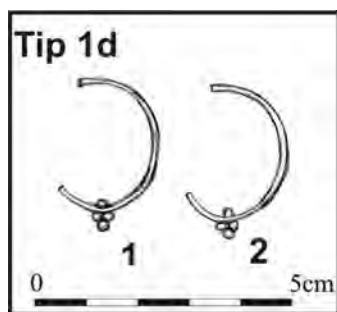


Fig. 13 – Grupa B / Group B – Cercei tip 1d: 1 – Sâncriai

Doi cercei identici cu cei de la Sâncriai au fost descoperiți în mormântul 202 și unul în mormântul de femeie 210 din cimitirul avar de la Pilismarót-Basaharc, datate în secolul VII⁹¹. Un alt cercei precum cei de la Sâncriai a fost descoperit în mormântul de copil nr. 35/2016, din cimitirul avar Szébény I⁹². É. Garam menționează că respectivul tip de cercei este întâlnit în toată perioada avară⁹³. Analogii pentru cerceii de la Sâncriai provin și din Bulgaria, unde sunt întâlniți în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului VII și mijlocul secolului IX⁹⁴.

1e – Cercei cu trei rânduri de sfere rotunde, aranjate în formă de ciorchine de strugure au fost descoperiți numai în **cimitirul biritual** de la Bratei 2. Primul rând este format din trei sfere, lipite de inel. Pe acesta este lipit al doilea rând, format din două sfere. Ultimul rând este format de o singură sferă lipită la mijlocul rândului doi. Diametrul cerceilor este de 2,2 cm (Fig. 14, Anexa 7).

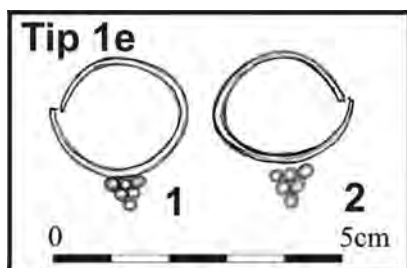


Fig. 14 – Grupa B / Group B – Cercei tip 1e: 1 – Bratei 2

⁹¹ Fettich 1965, 70, 71, 92–93, Abb. 118/1–2, 15.

⁹² Garam 1975, 77/35, 100, 55/Fig. 4/35/1.

⁹³ Garam 1975, 100.

⁹⁴ Grigorov 2007, 141, Tip. II. 1, Pl. 4/4, 161, Tab. 24.

În Transilvania, analogii pentru cei doi cercei de la Bratei 2 am găsit în mormântul gepid nr. 203 din cimitirul de la Bratei 3⁹⁵. Se apreciază faptul că acest tip de cercei este prezent în Bazinul Carpatic în secolele VII-VIII⁹⁶. O altă analogie provine din cimitirul de la Zalakomár, din mormântul 520, datat în secolul VIII⁹⁷.

1f – Cercei cu sfera inferioară de dimensiuni mari au fost descoperiți în **cimitirele avare** de la Sâncriai, Șpálnaca și Unirea 2/Veresmort, precum și în **cimitirul biritual** de la Bratei 2. În cimitirul biritual de la Bratei 2 și Șpálnaca cerceii au verigile rotunde acoperite cu fire subțiri din bronz rulate imitând torsionarea. Diametrul cerceilor din grupa 1f se încadrează între 2 și 2,9 cm. Acest tip de cercei se disting prin faptul că cele trei sfere lipite de inel au dimensiuni mai mici în comparație cu cea de-a patra sferă lipită la mijlocul celor trei sfere mici (Fig 15, Anexa 7).

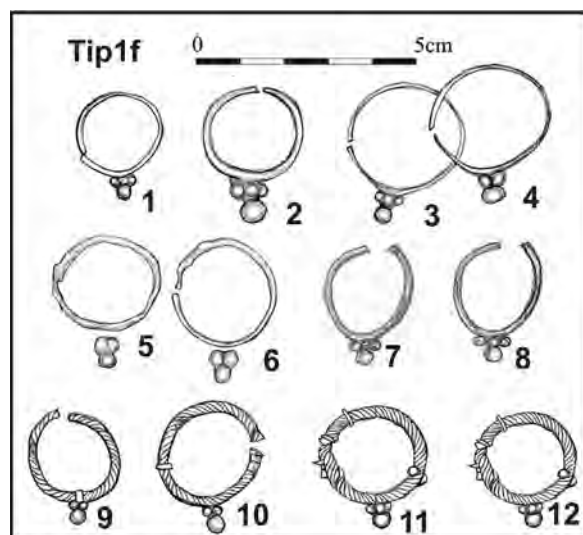


Fig. 15 – Grupa B / Group B – Cercei tip 1f: 1, 3–6, 11–12 – Bratei 2; 2 – Unirea 2/Veresmort; 7–8 – Sâncriai; 9–10 – Șpálnaca

Cercei de tipul celor prezentați mai sus au fost descoperiți în numeroase cimitire avare din Bazinul Carpatic. Sunt întâlniți cu precădere în a doua jumătate a secolului VII, fiind însă prezenți și în perioada următoare⁹⁸. Merită o atenție mai mare cerceul din aur care provine din mormântul de războinic de la Unirea 2/Veresmort. O primă analogie pe care o amintesc este piesa similară din mormântul de războinic de la Sânpetru German/

⁹⁵ Bârză 2010, 76, Abb. 44/Tip. 13d, 313/Taf. 35/G. 203/5.

⁹⁶ Bârză 2010, 76.

⁹⁷ Szöke 1992, 930, Taf. 6/520/1.

⁹⁸ Kovrig 1963, 111; Cilinská 1975, 66.

Magazin, din Banatul românesc⁹⁹. Singura diferență dintre obiectul de la Unirea 2/Vereșmort și cel de la Sânpetru German se referă la faptul că globul central al cercelului de la Sânpetru German are un diametru mai mare decât cel al cercelului de la Unirea 2/Vereșmort. Reținem faptul că, cele două morminte au adăpostit câte un războinic avar. De asemenea ambele complexe funerare au în comun și depunerea alături de cadavru numai a unui singur cercel. În acest context, trebuie precizat că în Transilvania, în cimitirul gepido-avar de la Band, în mormântul 141 a fost descoperit un singur cercel din bronz, identic ca formă cu cerceii de la Unirea 2/Vereșmort și Sânpetru German/Magazin.

Doi cercei din aur, asociați cu piese de tip Martinovka, au fost descoperiți într-un mormânt de războinic din secolul VI-VII, din Kurganul de la Čir-jurt din stepele euro-asiatice¹⁰⁰.

În Khaganatul Avar din Bazinul Carpatic, cercei din aur identici cu cel de la Unirea 2/Vereșmort au fost descoperiți pe teritoriul Slovaciei, în mormântul de războinic (nr. 26) din cimitirul de la Žitavská Tŕň¹⁰¹. În Ungaria, cercei din aur precum cel de Unirea II/Vereșmort au fost descoperiți în morminte de războinici cu rang înalt în ierarhia militară a Kaganatului avar de la Dunapentele (mormintul 11)¹⁰², de la Igar (mormântul 3)¹⁰³, de la Kecel (mormântul 32)¹⁰⁴, nr. 1 și 3 de la Szentendre (mormintele 1 și 3)¹⁰⁵. În toate cazurile au fost descoperiți câte doi cercei în fiecare complex funerar. În mormântul nr. 7 de la Dunapentele¹⁰⁶, în cel de la Ivánca¹⁰⁷ și în mormântul 1392 de la Zamárdi¹⁰⁸ a fost descoperit câte un singur cercel.

Cercei din aur precum cel de la Unirea 2/Vereșmort au fost găsiți și în morminte de bărbați fără arme, bărbați care au făcut parte din clasa conducătoare a Khaganatului avar. Exemple în acest sens sunt un cercel din aur descoperit la Csikó¹⁰⁹ și cercelul din mormântul 913 de la Tisafüred¹¹⁰. Un alt cercel din aur provine din mormântul nr. 269 de la Alttýán¹¹¹.

⁹⁹ Dörner 1960, 425, nr. 9, fig. 4/4.

¹⁰⁰ Bálint 1989, 67, Abb. 31/1-2.

¹⁰¹ Budinský-Krička 1956, 29, tab XXIV, 15-16.

¹⁰² Fettich 1936, 17, Pl. VI/ 3-4.

¹⁰³ Fettich 1929, 70, IX Tábla/18-19.

¹⁰⁴ Garam 1993, 79/92, Taf. 47/15-16.

¹⁰⁵ Garam 1993, 104-105, Taf. 90/1-2, 5-6.

¹⁰⁶ Fettich 1936, 10-11, Pl. II/6.

¹⁰⁷ Bóna 1970, 243,252, Fig. 8/1.

¹⁰⁸ Bárdos/Garam 2009 I, 182/G. 1392, Taf. 160/1a, 170/7-8.

¹⁰⁹ Garam 1993, 59, nr. 10a, Taf. 3/4

¹¹⁰ Garam 1995, G. 913, 109, Abb. 43, 44, Taf. 131/913/61, 221/913/13.

¹¹¹ Kovrig 1963, 30, Gr. 269, Taf. XXI/9.

Ca analogii pentru cercei cu verigile torsionate menționez doi cercei descoperiți în mormântul 511 din cimitirul avar de la Cikó¹¹². De asemenea, un cercel ca cei de la Șpálnaca a fost descoperit într-un mormânt probabil de femeie, nr. 196, din cimitirul de la Pilismarót¹¹³.

Tip 2 – Cercel cu pandantiv lipit de inel de forma a două cercuri suprapuse a fost descoperit numai în **cimitirul avar** de la Câmpia Turzii. Piesa a fost realizată din bară rotundă de bronz. Dispune în partea inferioară de un ornament lipit pe inelul cercelului, de forma a două cercuri suprapuse. Inelul cercelului are diametru de 2 cm (Fig. 16, Anexa 8).

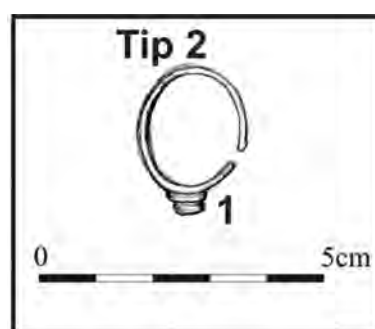


Fig. 16 – Grupa B / Group B – Cercei tip 2: 1 – Câmpia Turzii

Doi cercei din bronz identici cu artefactul de la Câmpia Turzii au fost descoperiți în mormântul 876, probabil de copil, din cimitirul avar de la Tisafüred, datat în secolul VIII¹¹⁴.

Tipul 3 – Cercel cu pandantivul dispus pe inel cerceilor de incinerare a fost descoperit în **cimitirul slav tumular de incinerare** de la Someșeni. Cercelul are pe bara inelului un pandantiv de formă elipsoidală. Cercelul are diametrul de 2 cm (Fig. 17, Anexa 8).

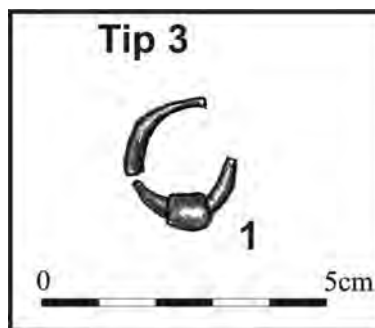


Fig. 17 – Grupa B / Group B – Cercei tip 3: 1 – Someșeni

¹¹² Somogyi 1984, 63/511, Tábla, 34, /511/1-2.

¹¹³ Szabó 1975, 261, Fig. 8/169/2.

¹¹⁴ Garam 1995, p. 106, G. 876, Abb. 149/24/876.

Cercelul poate fi circumscris în tipul V Čilinská¹¹⁵. Autoarea observă faptul că artefactele au fost utilizate mai ales în secolul VII și că în estul Bazinului Carpatic au fost descoperite puține exemplare de tipul V de cercei. Piese asemănătoare cercelului de la Someșeni au fost descoperite în mormintele 52, 157, 158, 666 (femei), 162 (bărbat), 171 (copil), din cimitirul slavo-avar de la Holiare, datat în perioada avară mijlocie¹¹⁶. Cercei asemănători cu cel de la Someșeni au fost găsiți și în cimitirul de la Tiszafüred¹¹⁷. Alți cercei de tipul respectiv au fost descoperiți în mormintele 46, 176, 229 din cimitirul avar de la Cikó, datat în perioada avară mijlocie și târzie din evoluția Khaganatului avar în Bazinul Carpatic¹¹⁸. Un cercel ca cel de la Someșeni a fost descoperit în mormântul de femeie nr. 7, din cimitirul avar de la Budapesta/Tihany tér¹¹⁹.

Tipul 4 – Cercei cu pandantivul din bară torsionată au fost descoperiți numai în **cimitirul biritual** de la Bratei 2. S-au păstrat, în primul caz, o parte din veriga cercelului și o parte din pandantivul lipit pe cercel. Din al doilea cercel s-a păstrat doar pandantivul. Inelele au fost realizate din bară rotundă și pandantivele cerceilor din bară torsionată (Fig. 18, Anexa 8). O analogie pentru piesele de la Bratei 2, provine din cimitirul avar de la Zamárdi-Rétiföldek (mormânt de femeie, nr. 79)¹²⁰.

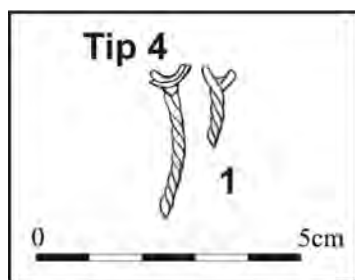


Fig. 18 – Grupa B / Group B – Cercei de tip 4: 1 – Bratei 2

Grupa C – Cercei cu pandantive atașate

Tip 1. Cercei cu pandantive elipsoidale/în formă de ghindă sau în formă de sâmbure de pepene

1a – Doi cercei din argint cu pandantivele ornamentate cu linii verticale incizate obținute

¹¹⁵ Čilinská 1975, 75–76, Abb. 1, Tip V.

¹¹⁶ Točík 1968b, 18/52, 36/157, 158, 37/171, 102/666, Taf. XXXI/13, XLV/13, 17, XLVI/12, 14, LXXXI/1–2.

¹¹⁷ Garam 1995, Abb. 148–149.

¹¹⁸ Somogyi 1984, 73, 5.kép, 7.1.1. 4, 5. Tábla/46/1, 12 Tábla/176/1, 16. Tábla/229/1–2.

¹¹⁹ Nagy 1998, I. 116/9, II, Taf. 93/7/2.

¹²⁰ Bárdos/Garam 2009, 21/79, Taf. 9/79/4–5.

la turnarea artefactelor, au fost descoperiți într-un mormânt din **cimitirul avar** de la Lopadea Nouă. Cerceii au înălțimea de 2,3 cm (Fig. 19, Anexa 9).

1b – Tipul 1b de cercei cu pandantive ornamentate, au fost descoperiți în cimitirul avar din Sâncraii și în morminte de înhumare din **cimitirul biritual** de la Ghirbom 2. Cerceii de la Sâncraii sunt din argint iar cei de la Ghirbom 2 din aur. Înălțimea pieselor se încadrează între 3,9 și 4,1 cm (Fig. 19, Anexa 9).

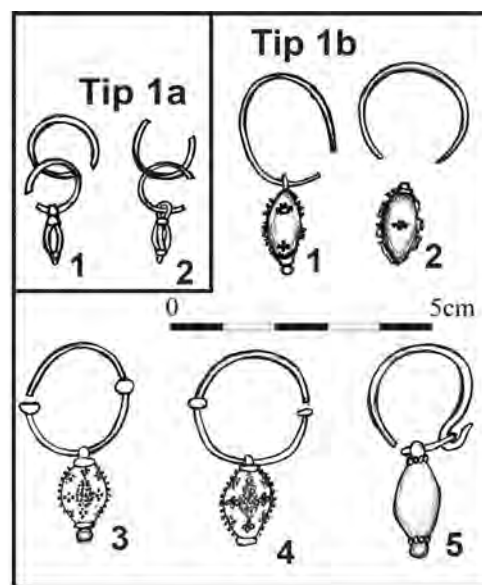


Fig. 19 – Grupa C / Group C – Cercei tip 1a: 1–2 – Lopadea Nouă. Cercei tip 1b: 1–2 – Sâncraii; 3–5 Ghirbom

Pendantivele cerceilor din argint și aur, de formă elipsoidală, foarte asemănătoare cu forma ghindei sau a sâmburelui de pepene, au fost confecționate prin turnare. Pandantivul este marcat atât în partea superioară cât și inferioară de două inele. În partea inferioară, pe inelul din partea inferioară a pandantivului se află o mică sferă rotundă. Cerceii de la Sâncraii și Ghirbom au pandantivele ornamentate cu sfere de dimensiuni mici. Pe avers se află un motiv central sub formă de romb, realizat din sfere rotunde. Rombul central este încadrat de romburi mai mici dispuse în cele patru colțuri ale rombului central. Reversul este despărțit de avers prin două linii realizate din sfere mici perlate, dispuse de o parte și de alta a pandantivului. Al treilea cercel din aur de la Ghirbom 2 este ornamentat numai în jurul capetelor pandantivului, cu sfere de dimensiuni mici.

Cercei aproape identici cu cei din Transilvania, atât ca formă a pandantivului, cât și a ornamentului, sunt doi cercei descoperiți în cimitirul de la Gater, care datează în secolul VIII¹²¹. Un alt cer-

¹²¹ Lazlo 1955, Pl. LXX/24–25

cel identic ca formă a pandantivului cu a celor din Transilvania, a fost descoperit în mormântul 34 de femeie, din cimitirul avar de la Tiszaderzs¹²². Cercelul este din aur și este ornamentat prin granulare cu sfere de dimensiuni mici. I. Kovrig precizează că cercelul este caracteristic pentru perioada avară mijlocie¹²³. Un ornament aproape identic cu cel de pe exemplarele din aur din Transilvania, este întâlnit pe un cercel globular din aur produs în Bizanț, artefact ce a fost descoperit în mormântul 22, din cimitirul avar la Káptalanóti¹²⁴. Cercei cu pandantivul sferic, ornamentați cu sfere de dimensiuni mici au fost descoperiți într-o serie de cimitire avar de pe teritoriul Ungariei¹²⁵. Ca analogie pentru cercelul de la Ghirbom 2, ornamentat în capete cu o salbă de sfere de dimensiuni mici, indic un cercel din argint, descoperit în mormântul de femeie, nr. 153, din cimitirul avar de la Alattyán¹²⁶. Cerceii precum cel de la Ghirbom 2, formează grupa IV.1 în tipologia lui V. Grigorov¹²⁷. Au fost utilizați în Bulgaria în perioada cuprinsă între a doua jumătate a secolului VII și prima jumătate a secolului IX¹²⁸.

1c – Cercei cu pandantive atașate neornamentate au fost descoperiți în cimitirele avar de la Cicău, Sâncrai, Șpálnaca și Teiuș. Lungimea cerceilor este de 3,5 cm. Pandantivele elipsoidale au fost realizate prin turnare. Excepție de la această

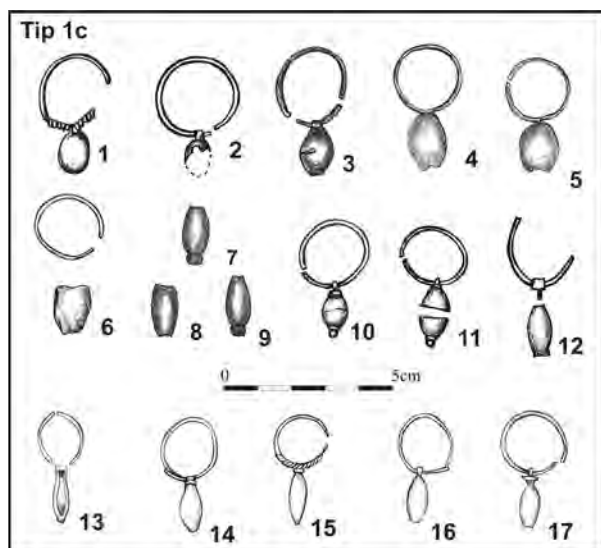


Fig. 20 – Grupa C / Group C – Cercei tip 1c: 1 – Cicău; 2–13 – Sâncrai; 14–17 – Teiuș

tehnică sunt două pandantive din mormântul 53 și 81 de la Sâncrai, realizate din două semi elipse lipite între ele. Pandantivul cercelului din argint de la Sâncrai, din mormântul 75, a fost turnat într-un tipar monovalv (Fig. 20, Anexa 9).

Cercei asemănători cu cei din Transilvania de tip 1c, sunt prezenți pe teritoriul Bulgariei¹²⁹, spațiu geografic în care artefactele au fost descoperite în contexte datate între a doua jumătate a secolului VII și până la mijlocul secolului IX¹³⁰.

Tip 2 – Cercel cu pandantiv elipsoidal/bitronconic cu mijlocul fragmentat

Piesa a fost descoperită în **cimitirul biritual** de la Ghirbom 2, într-un mormânt de inhumație distrus¹³¹. Este din aur și cu siguranță artefactul a făcut pereche cu unul dintre cei trei cercei din aur cu pandantivele ornamentate, prezentate mai sus. Lungimea cercelului este de 4,2 cm. Pandantivul cercelului a fost realizat din două sfere suprapuse. Sfera inferioară este îngustată în partea superioară. Este lipită de sfera superioară, care se prezintă ca o jumătate de sferă cu marginea inferioară arcuită. Capătul superior este prevăzut cu un cerc format din sfere de mici dimensiuni. (Fig. 21, Anexa 9)

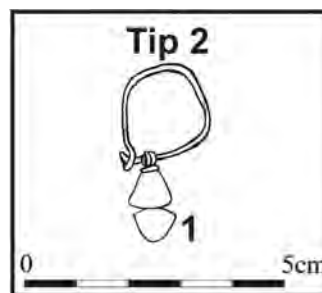


Fig. 21 Grupa C / Group C – Cercei tip 2: 1 – Ghirbom

Tip 3 – Cercei cu pandantive bitronconice 3a – Cercei cu pandantive bitronconice și cu colțurile unghiulare

au fost descoperite numai în **cimitirul avar** de la Sâncrai. Piesele au fost lucrate prin turnare. Capetele sunt marcate de cercuri de dimensiuni mici. În capătul inferior, sub cerc, se află o sferă rotundă de dimensiuni mici. Lungimea cerceilor este cuprinsă între 2,9 și 3,2 cm (Fig. 22, Anexa 9).

Doi cercei cu pandantiv bitronconic, din argint, au fost descoperiți în mormântul 610, de femeie, din cimitirul avar de la Zelovce¹³². În același cimitir a mai fost descoperit în mormântul de femeie nr. 783 un alt cercel cu pandantiv de formă

¹²² Kovrig 1975, 222/34, 230, /Fig. 14/2, Fig. 14/34/1.

¹²³ Kovrig 1975, 230,

¹²⁴ Garam 2001, Taf. V/2.

¹²⁵ Garam 1993, Taf. 1/6–11, 47/3–4.

¹²⁶ Kovrig 1963, 21/153, Taf. XIII/153/6.

¹²⁷ Grigorov 2007, 137, Tip. IV.1, 151/ fig. 14/2

¹²⁸ Grigorov 2007, 163, Tab. 28.

¹²⁹ Grigorov 2007, 151, Pl. 14, Tip. IV.1.1.

¹³⁰ Grigorov 2007, 163, Tab. 28.

¹³¹ Aldea/Stoicovici/Blăjan 1980, 154, Fig. 3/1.

¹³² Čilinská 1973, 143/610, Taf. XCVI/610/7–8.



Fig. 22 – Grupa C / Group C – Cercei tip 3a: 1–5 – Sâncrai

bitronconică, lipit însă de inelul cercelului¹³³. Alți cercei cu pandantiv bitronconic au fost descoperiți, de exemplu, în cimitirul de la Regöly¹³⁴ sau Budapesta/Csepel-Szanbandkikötö¹³⁵.

3b – Cercei cu pandantive bitronconice cu mijlocul rotunjit au fost descoperiți numai în cimitirul biritual de la Bratei 2. Au fost lucrați prin turnare. Capetele se termină în cercuri, ambele suprapuse de două sfere de dimensiuni mici, sau în câte o sferă rotundă. Pandantivele au fost prinse de veriga cercelului cu un inel. Lungimea pandantivelor cerceilor este de 2 cm (Fig. 23, Anexa 9).

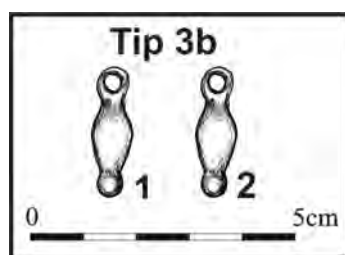


Fig. 23 – Grupa C / Group C – Cercei tip 3b: 1–2 – Bratei 2

Tipul 4 – Cercei cu pandantive globulare

Cercei cu pandantive globulare au fost descoperiți în cimitirele avare de la Sâncrai și Șpálnaca, precum și în cimitirul biritual de la Berghin. Lungimea cerceilor se înscrie între 2,5 și 3 cm. Cerceii au fost realizați prin turnare. Dispun de un pandantiv globular, care are în partea inferioară o

¹³³ Čilinská 1973, 174, Taf. CXXV/783/2

¹³⁴ Kiss 1984, 143/8.

¹³⁵ Nagy 1998, I. 182/6,6a, II. Taf. 122/6/1, 6a/2.

sferă rotundă. Pandantivul cerceilor este prins de inel cu ajutorul unor verigi rotunde turnate împreună cu pandantivele (Fig 24, Anexa 10). Un cercei asemănător cu cei din cimitirele menționate mai sus a fost descoperit în mormântul de femeie (nr. 76) din cimitirul de la Tiszafured¹³⁶.

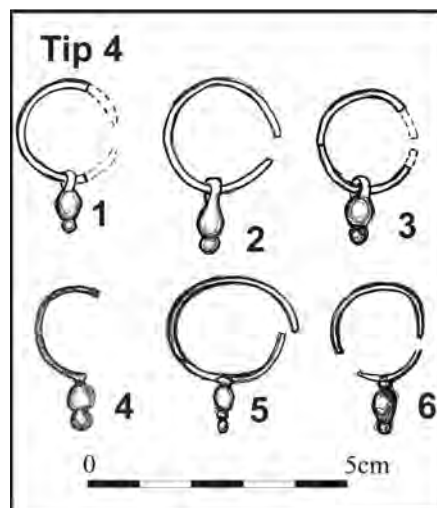


Fig. 24 – Grupa C / Group C – Cercei tip 4: 1–4 Berghin; 5 – Sâncrai; 6 – Șpálnaca

Tipul 5 – Cercei cu pandantiv format din două sfere suprapuse

Un singur cercei de acest tip a fost descoperit în cimitirul avar de la Sâncrai. Pandantivul a fost turnat într-un tipar bivalv. Înălțimea cercelului este de 2,8 cm (Fig. 25, Anexa 10).



Fig. 25 – Grupa C / Group C – Cercei tip 5: 1 – Sâncrai

Tipul 6 – Cercei cu pandantivul din bară rotundă, dreaptă

Cercelele au fost descoperite în cimitirul biritual de la Berghin. A fost făurit din bronz prin turnare. Unul din capetele inelului cercelului se termină într-o sferă rotundă, care a avut rolul de a nu permite pandantivului să alunece de pe cercei. Pandantivul a fost lucrat dintr-o bară dreaptă torsionată. Pandantivul drept dispune în capătul inferior

¹³⁶ Gram 1995, 18, Abb. 149/16/76.

de o sferă elipsoidală. Mijlocul acesteia este marcat de o nervură incizată. Pandantivul a fost atașat de inelul cercelului cu o verigă rotundă. Lungimea cercelului este de 3,2 cm (Fig. 26, Anexa 10)

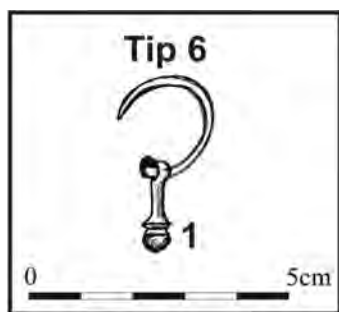


Fig. 26 – Grupa C / Group C – Cercei tip 6: 1 – Berghin

Cercele de la Berghin este asemănător, dar nu identic, cu piesele care formează tipul III Čilinská, piese care sunt întâlnite în a doua jumătate a secolului VII¹³⁷. Ca analogii pentru piesa prezentată mai sus indic mai mulți cercei asemănători, dar nu identici, descoperiți în Bulgaria¹³⁸. Piesele au fost în uz de la sfârșitul secolului VII și până la începutul secolului IX, maxima utilizare a lor fiind secolul VIII¹³⁹.

Grupa D – Cercei cu pandantive globulare din sticlă

Tip 1a – Au fost descoperiți în cimitirele avar de la Gâmbaș 2 și Teiuș. Veriga cerceilor este din bară de bronz cu profil rombic sau rotund. Capetele se termină bont. Pandantivul se prezintă sub forma a două sfere suprapuse. Prima sferă din bronz este mai mică în diametru și este lipită pe veriga cercelului. Cea de-a doua sferă (bulb sferic) este din sticlă neagră și albastră, iar prin perforare a fost introdusă prin sârma ce pornește din sfera de bronz. Diametrul cerceilor este cuprins într 1,5 și 2 cm (Fig. 27, Anexa 11). Aici fig 27

În tipologia lui Z. Čilinská referitoare la bijuteriile din Khaganatul avar în Bazinul Carpatic, din 1966, cerceii precum cei de la Gâmbaș și Teiuș formează tipul IIa¹⁴⁰, iar în cea din 1975 pot fi incluși în tipul I/B Čilinská¹⁴¹. Cercetătoarea plasează temporal acest tip de cercei între a doua jumătate a secolului VII și mijlocul secolului VIII¹⁴². La Tiszafüred, cerceii cu pandantiv cu perlă sunt prezenți și în a treia treime a secolu-

lui VIII¹⁴³, iar în lumea bulgară, deși puțini din punct de vedere numeric, ei au fost descoperiți în contexte arheologice datate și în ultimele decenii ale secolului VIII¹⁴⁴.

Despre cerceii din metal nobil, cu pandantive globulare din sticlă sau perle, E. Garam precizează că sunt piese care au fost descoperite și în cadrul unor morminte de bărbați¹⁴⁵. Un cercei din bronz precum cei de la Gâmbaș 2 sau Teiuș provine, de exemplu, din mormântul de bărbat nr. B.430, fără arme, din cimitirul de la Kölked-Feketekapu B¹⁴⁶.

Tip 1b – Cercele a fost descoperit în cimitirul avar de la Sâncrai. Varianta 1b se distinge prin existența unei bare în partea inferioară a inelului. Aceasta străpungea veriga inelului și era fixată cu unul, respectiv două inele. Conform analogiilor, pe această bară au existat, atât sus cât și jos, câte două pandantive rotunde din sticlă (Fig. 27, Anexa 11). Cercele de la Sâncrai se include în tipul IX Čilinská¹⁴⁷. Autoarea precizează că cerceii de tipul IX sunt specifici perioadei avar din Bazinul Carpatic¹⁴⁸.

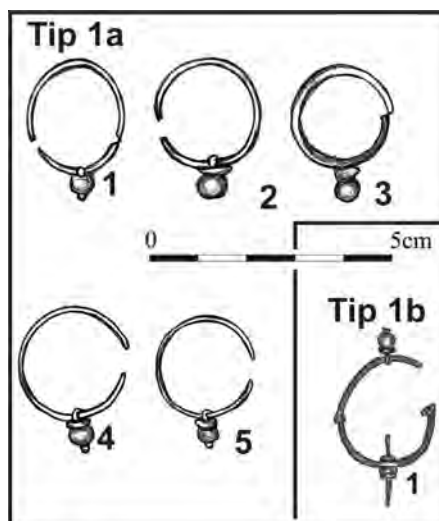


Fig. 27 – Grupa D / Group D – Cercei tip 1a: 1-2 – Gâmbaș 2; 3-5 – Teiuș. Cercei tip 1b: 1 – Sâncrai

Grupa E – Cercei cu tijă rotundă sau romboidală cu pandantiv stelar

Cerceii au fost realizați prin turnare într-un tipar monovalv. Tija este rotundă sau romboidală. În funcție de forma pandantivului, de modul de aplicare a ornamentului pe acesta, se disting patru variante de cercei (Fig. 28, Anexa 12).

¹³⁷ Čilinská 1975, 65, Abb. 1, 72, 80, Abb. 6.

¹³⁸ Grigorov 2007, 136, Tip. II.5, 149/fig. 12/III.5/1-4,

¹³⁹ Grigorov 2007, 162, Tab. 27.

¹⁴⁰ Čilinská 1966, 144, Abb. 11.

¹⁴¹ Čilinská 1975, 64-66, Abb. 1.

¹⁴² Čilinská 1966, 144, Abb. 11.

¹⁴³ Garam 1995, 276.

¹⁴⁴ Grigorov 1999, 42, tab. 8, tip IV A.

¹⁴⁵ Garam 1993, 44.

¹⁴⁶ Kiss 2001, Teil I, 137-138, Taf. 80/11.

¹⁴⁷ Čilinská 1975, 65, Abb. 1.

¹⁴⁸ Čilinská 1975, 77-78.

Tip 1a – Pandantiv circular înconjurat de trei plăci triunghiulare ornate cu cercuri rotunde de dimensiuni mici. Piesele au fost descoperite în cimitirul de la Câmpia Turzii. Dimensiunile unuia dintre pandantivele păstrate în întregime de la Câmpia Turzii este de 2,2x1,7 cm (Fig. 28, Anexa 12).

Tipul 1b – Pandantiv circular înconjurat de trei ornamente în formă de ciorchine de strugure

D. Gh. Teodor, în studiul despre cerceii cu pandantiv stelat din secolele VI-VIII din România, include cerceii precum cei de la Câmpia Turzii și Gâmbaș 1 în tipul 1 de artefacte cu pandantiv stelat¹⁵¹. Găsește analogii pentru ei în estul Europei, dar și în vestul continentului. Observă că respectivii cercei datează în secolul VII, dar și într-o perioadă ulterioară anului 680¹⁵².

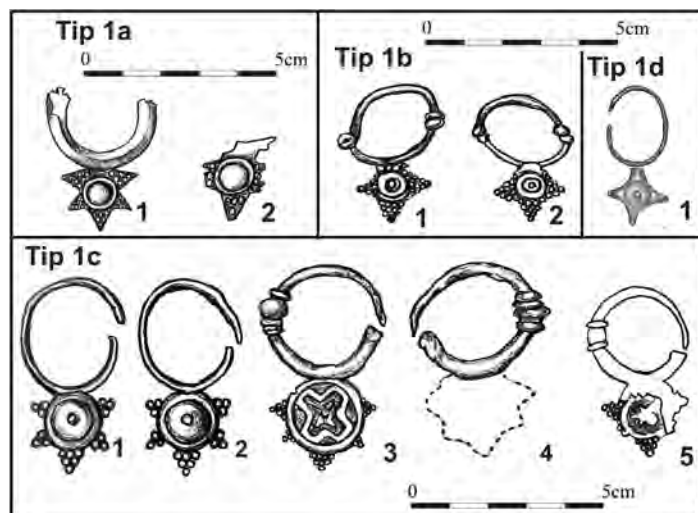


Fig. 28 – Grupa E / Group E – Cercei tip 1a: 1–2 – Câmpia Turzii. Cercei de tip 1b: 1–2 Gâmbaș 1. Cercei tip 1c: 1–4 – Gâmbaș 1; 5 – Suceagu (după Opreanu 2010, 545–546, Pl. I.1). Cercei tip 1d: 1 – Sâncrai.

formate din sfere rotunde de dimensiuni mici. Piesele au fost descoperite în cimitirul avar de la Gâmbaș 1. Înălțimea pieselor este de 2,9 cm (Fig. 28, Anexa 13).

Tipul 1c – Pandantiv circular înconjurat de cinci ornamente în formă de ciorchine de strugure formate din sfere rotunde de dimensiuni mici. Piesele au fost descoperite în cimitirul avar de la Gâmbaș 1 și în așezarea de la Suceagu. Înălțimea pieselor este cuprinsă între 4,6 și 5 cm (Fig. 28, Anexa 12)

Tip 1d – Pandantiv circular înconjurat de trei plăci triunghiulare neornamentate. Piesa a fost descoperită în cimitirul avar de la Sâncrai. Înălțimea ei este 2,7 cm (Fig. 28, Anexa 12).

Z. Čilinská, include cerceii cu pandantiv lipit pe o tijă în grupa II, varianta A¹⁴⁹. Autoarea îi regăsește atât în vestul Europei, cât în estul acesteia. Apreciază că este tipul cel mai simplu de cercei din tipul II, în comparație cu variantele B și C, și precizează că în lumea avară încep să fie folosiți încă de la începutul secolului VII¹⁵⁰.

Grupa F – Cercei lunulari

1a – Lunule de dimensiuni mici cu două capete, cu lunule înguste și laturile arcuite. Au fost descoperite numai în **cimitirele avar** de la: **1. Cicău; 2. Sâncrai; 3. Noșlac; 4. Teiuș**. Un cercel de tip 1a a fost descoperit și în așezările de la Alba Iulia/Stadion (locuința 2) și Jucu de Sus (complexul 317, probabil locuință).

Înălțimea lunulelor, la mijloc, este cuprinsă între de 0,5 și 0,6 cm, iar lățimea lor este cuprinsă între 1,9 și 2,2 cm. Înălțimea totală a pieselor, cu inelul de prindere, este între 3 și 4,5 cm. Piesele au fost confecționate prin turnare într-un tipar monovalv, cu excepția cercelului de la Jucu de Sus realizat prin presare. Semilunulele cerceilor sunt înguste. O lunulă dispune de o nervură în relief dispusă pe mijloc, care urmărește conturul plăcii cerceiului.

Un alt ornament este cel realizat din linii perlate sau dintr-un motiv ce imită sfoara răsucită, ce urmărește conturul lunulei. Toate au în comun

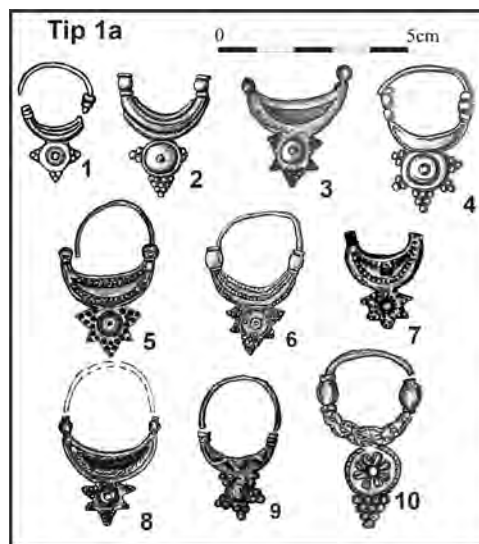


Fig. 29 – Grupa F / Group F – Cercei tip 1a: 1, 5, 7 – Sâncrai; 2, 6 – Teiuș; 3 – Jucu de Sus (după Stanciu 2016, 231, Fig. 195/3); 4 – Cicău; 8 – Alba Iulia; 9–10 – Noșlac.

¹⁴⁹ Čilinská 1975, 65, Abb. 1, 70

¹⁵⁰ Čilinská 1975, 70, Abb. 1.

¹⁵¹ Teodor 1995, 190–191.

¹⁵² Teodor 1995, 194.

pandantivul în formă de umbo mărginit de trei sau cinci ornamente în formă de ciorchine de strugure, realizat din două sau trei rânduri de sfere de dimensiuni mici (Fig. 29, Anexa 13).

1b – Lunule cu două capete de dimensiuni mari. Provin din **cimitirele avare** de la: 1. Cicău; 2. Sâncrai; 4. Teiuș.

Piesele sunt de dimensiuni mari, corpul lor fără veriga de prindere ajunge la înălțimea de 5 cm, iar cel al lunulei, cu pandantivul inclus, este de 3,9 cm. Cerceii au fost realizați prin turnare într-un tipar monovalv. Cele două capete ale lunulei se termină în proeminențe elipsoidale, marcate în partea superioară și inferioară de câte o nodozitate. Există o lunulă a cărei capete sunt marcate de două nodozități pe care se află sfere de dimensiuni mici. La toate piesele s-au păstrat și verigile de prindere în ureche. Semilunele sunt ornamentate în diferite feluri. Un prim ornament este de forma unui chenar realizat dintr-o linie continuă modelată din liniuțe ce imită forma de brad, linie care urmărește conturul plăcii cercelului. Un alt decor constă din prezența pe placa semilunii a unor ornamente în formă de ciorchine de strugure, executate din sfere de dimensiuni mici. Un alt ornament constă dintr-un cadru ce delimitează corpul semilunii, realizat din două linii paralele, din sfere rotunde perlate, linii ce urmăresc conturul lunulei. Pe placa semilunii sunt ornamente în formă de ciorchine de strugure, executate din sfere de mici dimensiuni, dispuse una deasupra celeilalte, pe marginile plăcii cercelului. Ornamentele din partea de jos sunt mai mari, formate din mai multe sfere (cel mai mare,

cel central este format din 15 bobite). Vârfulile ornamentelor de jos se ating cu vârfulile ornamentelor din partea de sus. Pandantivul este circular și se prezintă sub forma unui umbo, cu o mică bobită în mijloc. Unele umbo-uri sunt ornamentate cu un model din trei petale de floare, sau cu un cerc pe care sunt lipite ornamente în formă de strugure. Umbo-ul lunulelor este marcat de cinci colțuri sub forma unor ciorchine de strugure, realizate din sfere de dimensiuni mici (Fig. 30, Anexa 13).

1c – Lunulă cu latura superioară a semilunii dreaptă, a fost descoperită în **cimitirul de avar** de la Gâmbaș 2. Este un cercel mare, cu lunula lată, precum cele încadrate în tipul 1b. Piesa a fost realizată prin turnare într-un tipar monovalv. Partea superioară a lunulei este dreaptă. Capătul superior drept al lunulei este marcat de un inel după care continuă veriga care era introdusă în ureche. Capătul superior stâng al lunulei se termină într-o proeminență sferică, marcată la capete de două inele. Semiluna este ornamentată cu un motiv în formă de "brăduț" dispus pe marginile laturilor lunulei și în centrul acesteia. Pandantivul are forma unui umbo, cu o sferă mică în mijloc. Umbo-ul este marcat de cinci colțuri sub forma unor ciorchine de strugure, realizate din sfere de mici dimensiuni. Cercelul este de dimensiuni mari, ajungând împreună cu inelul de prindere la înălțimea de 5,6 cm (Fig. 31, Anexa 13).

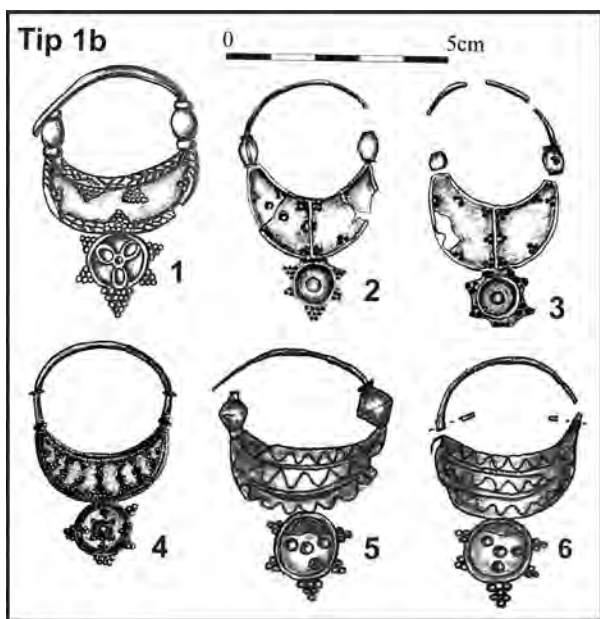


Fig. 30 – Grupa F / Group F – Cercei tip 1b:
1 – Cicău; 2–3, 5–6 – Sâncrai; 4 – Teiuș

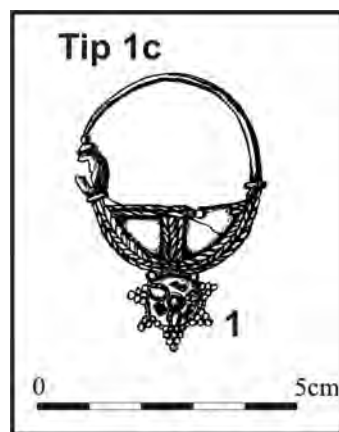


Fig. 31 – Grupa F / Group F – Cercei tip 1c: 1 – Gâmbaș 2

Cerceii lunulari cu două capete, descoperiți pe teritoriul României formează tipul III în tipologia lui D. Gh. Teodor¹⁵³. El precizează că cerceii lunulari cu două capete sunt prezenți într-un spațiu geografic extins, la vest, est și sud de granițele României¹⁵⁴. Același D. Gh. Teodor propune

¹⁵³ Teodor 1995, 192, Fig. 4/Tip. 4

¹⁵⁴ Teodor 1995, 193.

datarea tipului III de cercei mai ales între sfârșitul secolului VII și în secolul VIII, fără a exclude posibilitatea ca unele exemplare să fie întâlnite și la începutul secolului IX¹⁵⁵.

O tipologie combinată a cerceilor lunulari din Bazinul Carpatic datați în secolele VII-VIII, care ia în considerare forma lunulei, terminația superioară a corpului lunular al cerceilor, ornamentul și modalitatea lui de aplicare pe piesă, precum și diferite tipuri de pandantive atașate în partea inferioară a lunulelor, a fost realizată de D. Staššikova-Štukovská¹⁵⁶. Autoarea precizează că cerceii lunulari trebuie priviți ca un artefact ce aparține secolelor VII-VIII, iar în ceea ce privește definirea etnicității acestora subiectul mai trebuie încă cercetat¹⁵⁷.

Ca analogii pentru tipul 1a, menționez cercelul mormântului de femeie 246 și pentru tipul Ib cerceii descoperiți în mormintele de femei 343, 448, 1092, 1230 și de fetiță 114a, din cimitirul avar de la Tiszafüred¹⁵⁸. De asemenea, ca analogii pentru tipul 1a, amintesc doi cercei descoperiți în mormântul 16, de copil, din cimitirul slavo-avar de la Štúrovo¹⁵⁹, precum și un cercel din mormântul 33, de femeie, din cimitirul slavo-avar de la Holiare¹⁶⁰.

În tipologia lui V. Grigorov realizată pentru cerceii descoperiți pe teritoriul Bulgariei, piese precum cele de tip 1a-c, din Transilvania, formează tipul V.4¹⁶¹. În acest tip sunt incluși atât cerceii cu două capete cât și cei cu trei capete. Analogii pentru cerceii din Transilvania reprezintă varianta cu două capete a cerceilor din Bulgaria¹⁶². Au fost utilizați de la sfârșitul secolului VII până la sfârșitul celui de-al treilea sfert al secolului IX¹⁶³.

Tip 1d – Lunulă turnată în tipar monovalv, cu cinci triunghiuri dispuse pe latura inferioară a lunulei. Doi cercei provin din cimitirul de la Sâncraii și un al treilea la Târnava. Lunulele de la Sâncraii sunt ornamentate cu o linie trasată în formă de brad, ce urmărește conturul lunulei. În centru se află un ornament format din trei sfere de dimensiuni mici dispuse în formă de brad. Cele cinci plăci triunghiulare, cea mai mare dispusă în centru, sunt ornamentate cu sfere de dimensiuni mici. Lunula de la Târnava este ornamentată cu

o linie din sfere de dimensiuni mici ce urmăresc marginea de sus a lunulei. Cele cinci plăci triunghiulare sunt ornamentate cu sfere de dimensiuni mici (Fig. 32, Anexa 13)

Tip 1e – Lunulă turnată în tipar monovalv, cu trei ornamente în formă de ciorchine de strugure. Piesa provine din cimitirul biritual de la Berghin. Lunula este ornamentată cu sfere dispuse sub formă de colier de mărgele. Ea dispune pe latura inferioară de trei ornamente sub formă de ciorchine de strugure. Cele de pe laturi sunt formate din două rânduri de sfere de mici dimensiuni. Ornamentul de la mijlocul părții inferioare în formă de ciorchine de strugure este format din trei rânduri de sfere de mici dimensiuni. Lățimea lunulei este de 2,4 cm (Fig. 32, Anexa 13).

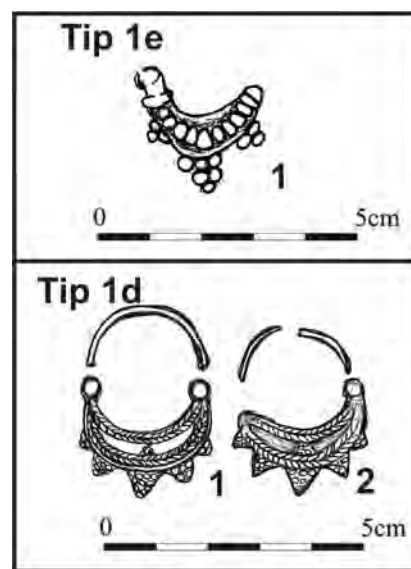


Fig. 32 – Grupa F / Group F – Cercei tip 1e: 1 – Berghin. Cercei tip 1d: 2–3 – Sâncraii

Cercei lunulari precum cei din tipurile 1d și 1e, cu pandantive în formă de ciorchine de strugure dispuse direct pe laturile lunulelor, din România au fost plasate de D. Gh. Teodor în tipul IV¹⁶⁴. El găsește analogii care datează în secolul VIII și precizează că tipul ar putea fi un prototip pentru variantele cu veriga în formă de semilună de care sunt agățate lanțișoare, sau alte pandantive, piese răspândite în câteva zone din Europa¹⁶⁵. Singura piesă asemănătoare cu cea de la Berghin, însă numai din perspectiva ornamentului în formă de strugure de pe laturile lunulei, este cea cu loc de proveniență teritoriul Banatului românesc¹⁶⁶.

Cerceii descoperiți pe teritoriul Bulgariei,

¹⁵⁵ Teodor 1995, 194.

¹⁵⁶ Staššikova-Štukovská 1999, 250–298.

¹⁵⁷ Staššikova-Štukovská 1999, 296–298.

¹⁵⁸ Garam 1995, Abb. 149, 1–2, 7–9, 12.

¹⁵⁹ Točík 1968a, 14/16, Taf. XVII/1–2.

¹⁶⁰ Točík 1968b Taf. XXIX/1

¹⁶¹ Grigorov 2007, 155, Tab. 1, 8

¹⁶² Grigorov 2007, 155, Tab. 18/1–4, 11–12.

¹⁶³ Grigorov 2007, 163, Tab. 29.

¹⁶⁴ Teodor 1995, 193, Fig. 5, Tip. 5.

¹⁶⁵ Teodor 1995, 194.

¹⁶⁶ Teodor 1994, 193, Fig. 5/4.

cu lunule asemănătoare cu cele de la Berghin și Sâncrai, au fost plasați de către V. Grigorov în tipul V.5¹⁶⁷. Conform lui V. Grigorov, în Bulgaria piesele au fost folosite în secolul VIII și în primele trei sferturi ale secolului IX¹⁶⁸.

1f – Cercei lunulari cu pandantiv elipsoidal au fost descoperiți în **cimitirul avar** de la Teiuș și în așezarea de la Țașa. Piesele au fost realizate din argint prin turnare. Ornamentul de pe plăcile lunulelor de la Teiuș se prezintă sub forma unor “opturi răsturnate”, dispuse în mijlocul lunulelor, realizate din sfere de dimensiuni mici. Pandantivele sunt sferoidale și au o sferă mică în capetele inferioare. Ele sunt ornamentate cu patru linii ce împart elipsele în patru părți. Liniile sunt compuse din trei linii realizate din sfere de mici dimensiuni. Cercelul de la Țașa are placa lunulei ornamentată cu două nervuri în relief ce urmăresc conturul semilunii. Pandantivul sferoidal nu este ornamentat (Fig. 33, Anexa 13)

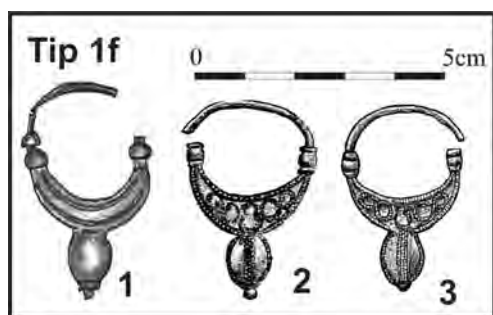


Fig. 33 – Grupa F / Group F – Cercei tip 1f: 1 – Țașa (după Protase – 2003 60/10, Fig. 24/1); 2–3 – Teiuș

V. Grigorov include cerceii lunulari cu pandantiv elipsoidal descoperiți pe teritoriul Bulgariei în tipul V.3¹⁶⁹. V. Grigorov observă faptul că respectivii cercei sunt întâlniți în Bulgaria pe parcursul secolelor VIII-IX¹⁷⁰.

Tipul 2 – Cercei lunulari cu trei capete provin din **cimitirele avare** de la: 1. Sâncrai; 2. Noșlac; 3. Teiuș. O piesă din argint fragmentară a fost descoperită în **cimitirul biritual** de la Bratei 2. Un cercel din bronz a fost descoperit în așezarea de la Jucu de Sus în complexul 317 (probabil locuință).

Piesele au dimensiuni diferite. Înălțimea lunulelor de dimensiuni mici, cu tot cu pandantiv, este cuprinsă între 2,5 și 3,3 cm.

Lățimea lor este de 2 cm. Înălțimea lunulelor de dimensiuni mari, cu tot cu pandantivul atașat, este cuprinsă între 3 și 3,5 cm. Lățimea lunulelor este de 2,8 și 3,2 cm. Cerceii au fost realizați prin turnare în tipare monovalve. Piesele au partea superioară a lunulei formată din două arcuri care se termină în trei capete. Două sunt la extreme și unul în centrul lunulei. Cele două capete ale lunulelor sunt marcate de două borduri ce încadrează un ornament de formă elipsoidală. Capătul din partea centrală a semilunilor dispune de un ornament central care diferă de la un exemplar la altul. Un prim ornament este cel în formă de umbo înconjurat de bobite mici. Un alt tip de ornament este cel în formă de ciorchine de strugure cu baza pe capătul lunulei. Semilunele sunt decorate cu sfere de mici dimensiuni dispuse în diferite feluri pe corpul acestora. Cel mai frecvent ornament este cel în formă de strugure. Alte lunule sunt ornamentate cu linii de sfere de mici dimensiuni ce urmăresc conturul lunulei. În mijlocul acestor linii perlate se află un ornament din sfere de mici dimensiuni lipite între ele în formă de cruce. Pandantivul lunulelor este circular și se prezintă sub forma unui umbo, cu o sferă de dimensiuni mici în mijloc. Diametrul mare al umbo-ului este marcat de două linii paralele din sfere perlate. Umbo-ul este înconjurat

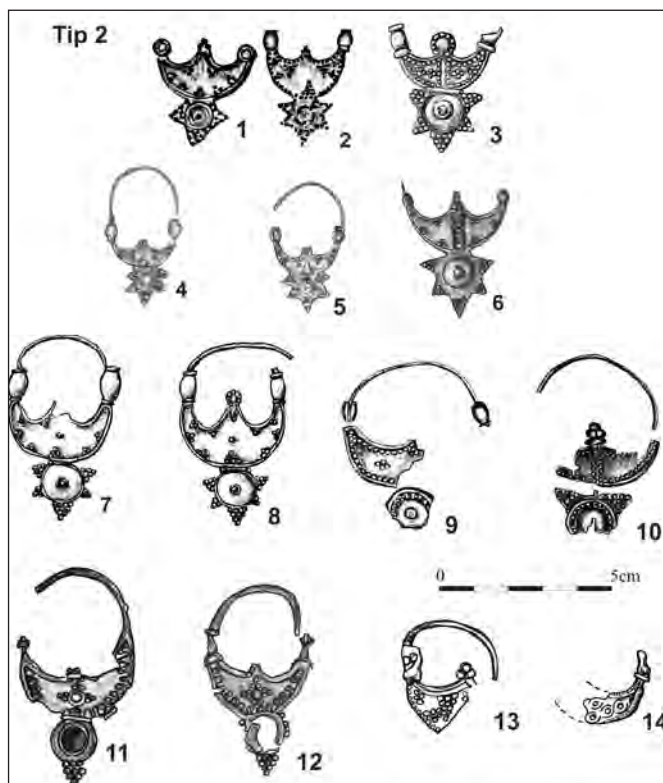


Fig. 34 – Grupa F / Group F – Cercei tip 2: 1–2, 4–5, 9–10, 13 – Sâncrai; 3, 7–8 – Teiuș; 6 – Jucu de Sus (după Stanciu 2016, 231, Fig. 194/4); 11–12 – Noșlac; 14 – Bratei 2

¹⁶⁷ Grigorov 2007, 137, Tip, V.5, 156, Tab. 17/V.3/1–3.

¹⁶⁸ Grigorov 2007, 163, Tab. 29.

¹⁶⁹ Grigorov 2007, 129, Tip, V.3 Tab. 17/1–3.

¹⁷⁰ Grigorov 2007, 163, Tab. 29.

de cinci vârfuri triunghiulare realizate din sfere de mici dimensiuni perlate, sub forma unor ciorchine de strugure (Fig. 34, Anexa 13)

D. Gh. Teodor apreciază că cerceii ale căror lunule dispun de trei capete pot fi considerate o variantă a cerceilor a căror lunule se termină în două capete, care formează tipul III¹⁷¹. Deci piesele au o datare asemănătoare cu cerceii cu lunule terminate în două capete, adică între sfârșitul secolului VII și începutul secolului VIII.

Consider că cerceii cu trei capete formează un tip separat în cadrul cerceilor lunulari. Tiparul în care au fost turnate piesele era total diferit de cel în care au fost turnați cerceii a căror lunule se termină în două capete.

Doi cercei aproximativ identici cu cei de la Sâncrai și Teiuș au fost descoperiți în nord-vestul României în așezarea de la Lazuri (jud. Satu Mare)¹⁷² și Moigrad (jud. Sălaj)¹⁷³. Ambele piese au fost datate în secolul VIII¹⁷⁴. Și în cimitirul de la Tiszafüred, au fost descoperiți cercei cu trei capete în mormintele de femei nr. 264a, 465, 597 806, 864¹⁷⁵.

În tipologia lui V. Grigorov referitoare la cercei descoperiți pe teritoriul Bulgariei, cerceii precum cei din Transilvania, descriși mai sus, formează tipul IV.4, variantele 5–10,13¹⁷⁶. Datează în diferite secvențe cronologice de la sfârșitul secolului VII și până în al treilea sfert al secolului IX¹⁷⁷.

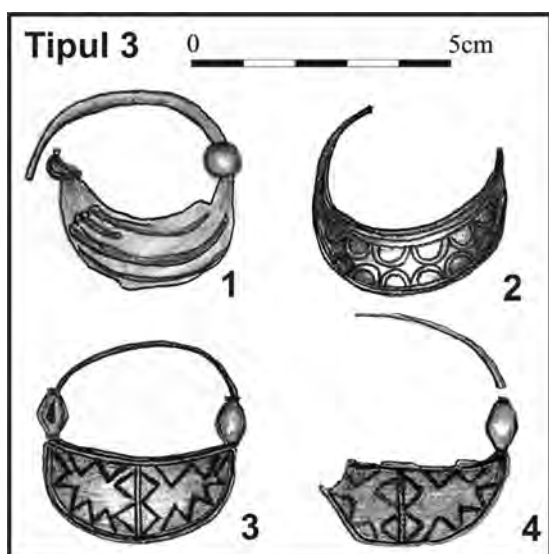


Fig. 35 – Grupa F / Group F – Cercei tip 3: 1 – Noșlac; 2 – Moldovenești; 3–4 – Sâncrai

¹⁷¹ Teodor 1995, 192.

¹⁷² Stanciu 1996, 74, nr.5, Pl. VII/15.

¹⁷³ Cosma 2002, 201–202, Pl. 153/4.

¹⁷⁴ Cosma 2002, 133.

¹⁷⁵ Garam 1995, Abb. 149/3–6, 10.

¹⁷⁶ Grigorov 2007, 155, Tab. 18/5–10, 13.

¹⁷⁷ Grigorov 2007, 163, Tab. 29

Tipul 3 – Cercei lunulari fără pandantive au fost descoperiți în **cimitirele avare** de la Noșlac, Sâncrai și într-un **mormânt de înhumare** de la Moldovenești. Cerceii au dimensiuni mari. Lunulele au lățimea cuprinsă între 3 și 3,5 cm, iar înălțimea între 2 și 2,4 cm. Cerceii au fost realizați prin turnare într-un tipar monovalv. Ornamentele de pe plăcile semilunii, constau din linii trasate în val sau linii ce formează semicercuri. Există și o piesă a cărei lunulă nu este ornamentată (Fig. 35, Anexa 13).

Grupa G: – Cercei cu pandantiv romboidal

Cercei cu pandantiv romboidal au fost descoperiți în cimitirul avar de la Sâncrai. Cele două piese au fost realizate prin turnare într-un tipar monovalv. Partea superioară a cercelului constă dintr-o bandă lată. Pe această bandă sunt câte două bare scurte. Banda este ornamentată cu o linie crestată ce urmărește conturul piesei. Partea inferioară a cerceilor este de formă romboidală cu capetele ascuțite. Capetele laterale și cel inferior se termină în doi butoni, unul mai mare și unul mai mic. Pandantivele sunt ornamentate cu două linii punctate ce se intersectează la mijlocul pandantivului. Înălțimea celor doi cercei este de 3,8 cm (Fig. 36, Anexa 13).

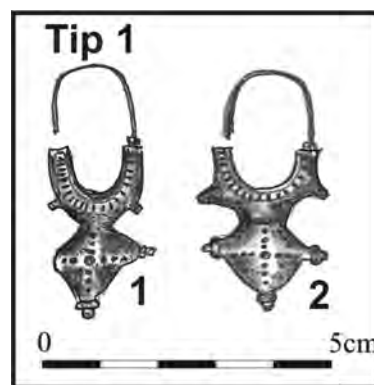


Fig. 36 – Grupa G / Group G – Cercei tip 1: 1–2 – Sâncrai

În finalul celor prezentate mai sus se poate preciza că tipurile de cercei din spațiul transilvănean își găsesc analogii în mediul avar din Bazinul Carpatic. Este de altfel normal ca analogiile să provină din mediul cultural precizat, deoarece marea majoritate a cerceilor au fost descoperiți în cimitirele avare din Transilvania, precum și în mormintele de înhumare din cimitirele birituale, complexe arheologice care pot fi puse tot pe seama avarilor care s-au înmormântat în aceleași cimitire cu slavii. Cerceii descoperiți în mormintele slave de incinerare sunt puțini, ei regăsindu-se printre

cerceii utilizați de populația avară din Transilvania. Menționez și faptul că o serie de cercei din Transilvania au corespondențe în zona Dunării de jos și în Bulgaria. Faptul că o serie de cercei de același tip se regăsesc în zone geografice diferite, în medii culturale diferite din centrul și sud-estul Europei, din secolele VII-VIII, nu dovedește altceva decât că cerceii au fost podoabe vehiculate pe un spațiu geografic extins din Europa. Acest fapt s-a petrecut prin comerț, prin meșteri itineranți, prin cadouri primite de membrii unei comunități din partea unor persoane dintr-o altă comunitate sau chiar ca urmare a expedițiilor de pradă, destul de dese în Evul Mediu timpuriu în spațiul estic al Europei.














Tipuri de cercei în cimitirele avare și birituale din Transilvania

Cercei din **grupa A**, tipul 1a sunt cei mai numeroși din cadrul tipurilor de cercei înregistrați în Transilvania. Tipul 1a este prezent în aproape toate cimitirele din Transilvania, atât în cele avare cât și în birituale slavo-avare. Lipsește doar din cimitirul avar de la Ghirbom 1 și în cele birituale de la Boarta și Ghirbom 2. În cimitirele birituale tipul 1a fost descoperit atât în morminte de inhumație cât și în morminte de incinerație. Tipul 1c a fost descoperit în cimitirul avar de la Sâncrai și în mormintele de incinerație de la Bratei 2 și Berghin.










Tipul 2a a fost descoperit în cimitirele avare de la Sâncrai și Teiuș, precum și în morminte de incinerație din cimitirul biritual de la Berghin. Tipul 2b se regăsește la Câmpia Turzii și Sâncrai, iar tipul 2c într-un mormânt de inhumație din cimitirul biritual de la Bratei 2. Tipul 3a provine din cimitirele avare de la Gâmbaș 1, Gâmbaș 2 și Sâncrai, precum și dintr-un mormânt de incinerație din cimitirul biritual de la Boarta. Tipul 3c a fost descoperit în așezarea de la Filiași. Cerceii din tipurile 1b, 3b, 4 și 5 au fost descoperiți numai în cimitirele avare (Tab. 1).

Tabelul 2 cu datele referitoare la cerceii care formează **grupa B** ne oferă următoarele realități arheologice. Tipurile de cercei 1a, 1b, 1d și 2 au fost descoperite numai în cimitirele avare din Transilvania. Tipul de cercei 1c este prezent în cimitirele avare de la Gâmbaș 2 și Sâncrai, precum și în morminte de incinerație din cimitirul biritual de la Bratei 2. Tipul de cercei 1c apare în cimitirul avar de la Sâncrai și Gâmbaș 2 și în morminte de incinerație din cimitirul biritual de la Bratei 2. Cercei de tipul 1e au fost descoperiți în morminte de inhumație din cimitirul biritual de la Bratei 2. Tipul 1f de cercei a fost descoperit în cimitire avare și în morminte de inhumație din cimitirul biritual de la Bratei 2. Tipul 3 provine din cimitirul avar de la Sâncrai și din necropola tumulară, de incinerație, de la Someșeni. Tipul 4 a fost descoperit în

Tab. 1 – Prezența grupei A de cercei în cimitirele avare și birituale din Transilvania secolelor VII-VIII

Cimitire	Grupa A												
	1a	1b	1c	2a	2b	2c	3a	3b	3c	4	5		6
											a	b	
													
Cimitire avare													
Câmpia Turzii	•				•								
Gâmbaș 1	•						•						
Gâmbaș 2	•						•						
Sâncrai	•	•	•	•				•		•	•	•	•
Șpálnaca	•												
Teiuș	•			•				•					
Cimitire birituale													
Berghin	incinerație	•		•	•								
	inhumație												
Boarta	incinerație						•						
	inhumație												
Bratei 2	incinerație	•		•	•								
	inhumație	•				•							
Ocna Sibiului	incinerație	•											
	inhumație	•											

Tab. 2 – Prezența grupei B de cercei în cimitirele avare și birituale din Transilvania secolelor VII-VIII

Cimitire	Grupa B								
	1a	1b	1c	1d	1e	1f	2	3	4
									
Cimitire avare									
Câmpia Turzii							•		
Cicău									
Gâmbaș 2			•						
Ghirbom 1	•								
Sâncrai		•	•	•		•			
Șpălnaca						•			
Teiuș	•	•							
Unirea 2						•			
Cimitire birituale									
Bratei 2									
incinerație						•			•
inhumație					•	•			
Someșeni inhumatie								•	

morminte de incinerație din cimitirul de la Bratei 2 (Tab. 2).

Grupa C de cercei, reliefată în tabelul 3, prezintă următoarele date. Cercei de tipul 1a provin numai din mormântul avar de la Lopadea Nouă. Tipul 1b și 2 a fost descoperit în cimitirul avar de la Sâncrai, precum și în morminte de inhumație din cimitirul biritual de la Ghirbom 2. Tipul de cercei 1c și 3a este prezent numai în cimitire avare. Tipul 3b a fost descoperit în morminte de incinerație din necropola birituală de la Bratei 2, iar tipul 5 în morminte de inhumație din cimitirul biritual de la Berghin. Cercei de tipul 4 au fost descoperiți










în cimitirele avare de la Sâncrai și Șpălnaca, și în morminte de inhumație din cimitirul de la Berghin (Tab. 3).

Grupa D de cercei este prezentă numai în cimitirele avare de la Gâmbaș 2, Sâncrai și Teiuș (Tab. 4).







Grupa E de cercei a fost descoperită în cimitirele avare de la Câmpia Turzii și Gâmbaș 1, Noșlac și Sâncrai. Un exemplar din grupa E a fost descoperit în așezarea de la Suceagu (Tab. 4).

În ceea ce privește **grupa F** care reunește cercei lunulari, datele din tabelul 5 arată că aproape toți cerceii au fost descoperiți în cimitire avare. Doi

Tab. 3 – Prezența grupei C de cercei în cimitirele avare și birituale din Transilvania secolelor VII-VIII


Cimitire	Grupa C								
	1a	1b	1c	2	3a	3b	4	5	6
									
Cimitire avare									
Cicău			•						
Lopadea Nouă	•								
Sâncrai		•	•		•		•	•	
Șpălnaca			•				•		
Teiuș			•						
Cimitire birituale									
Berghin inhumație							•		•
Bratei 2 incinerație						•			
Ghirbom 2 inhumație		•		•					

Tab. 4 – Prezența grupei D și E în cimitirele avare și așezările din Transilvania secolelor VII-VIII

Cimitire avare	Grupa D		Grupa E			
	Tip 1a	Tip 1b	Tip 1a	Tip 1b	Tip 1c	Tip 1d
Câmpia Turzii						
Gâmbaș 1	•			•	•	
Sâncrai		•				•
Teiuș	•					
Suceag					•	

în morminte din cimitire avare. Toate celelalte tipuri de cercei, cu două excepții, se regăsesc atât în cimitirele avare cât și în necropolele birituale. Excepțiile se referă la tipurile de cercei 2c din grupa A, și 1e și 4 din grupa B, tipul 3b și 5 din grupa C, care au fost descoperite numai în cimitirele birituale (Tab. 6). Trebuie menționat și faptul că în cimitirele birituale au fost descoperiți numai doi cercei din grupa F (un cercel întreg în cimitirul de la Berghin, de tipul 1e, și o jumătate

Tab. 5 – Prezența grupei F și G de cercei în cimitirele avare și birituale din Transilvania secolelor VII-VIII

Cimitire	Grupa F								Grupa G
	1a	1b	1c	1d	1e	1f	2	3	
Cimitire avare									
Cicău	•	•							
Gâmbaș 2			•						
Noșlac	•						•	•	
Sâncrai	•	•		•				•	•
Teiuș	•	•				•	•		
Moldovenești								•	
Cimitire birituale									
M. incinerare									
Berghin					•				
Bratei 2							•		
Așezări									
Alba Iulia	•								
Jucu de Sus	•						•		
Țaga						•			







cercei lunulari de tip 1a au fost descoperiți în așezările de la de la Alba Iulia și Jucu de Sus, unul de tip 1e în așezarea de la Țaga și unul de tip 2 în așezarea de la Jucul de Sus. Un cercel de tip 1e a fost descoperit în cimitirul biritual de la Berghin. Un alt cercel, de data aceasta de tip 2 a, fost descoperit într-un mormânt de incinerare din cimitirul biritual de la Bratei 2 (Tab. 5).

Din **Grupa G**, face parte un singur cercel. El a fost descoperit în cimitirul avar de la Sâncrai (Tab. 5).

Conform datelor de mai sus, se remarcă faptul că sunt tipuri de cercei, precum cei din grupa D și E, care au fost descoperiți numai

de cercel, rupt încă din vechime, într-un mormânt de incinerare din cimitirul de la Bratei 2, de tipul 2, Tab. 6).

Tab. 6 – Tipuri de cercei prezenți numai în cimitirele birituale din Transilvania secolelor VII-VIII

Grupe de cercei		Grupa A	Grupa B	Grupa C	Grupa F		
Tipuri de cercei		2c	1e	4	3b	5	1e
Cimitire							
	Bratei 2	Inhumație	•	•			
	Incinerare			•	•		
Berghin	Inhumație					•	•

Tipuri de cercei în așezările din Transilvania

Din punct de vedere tipologic cerceii descoperiți în așezările din Transilvania se înscriu în grupa A, tipul 3c, piesa de la Filiași. În grupa E se înscrie piesa de la Suceagu. Din grupa F, tipul 1a, fac parte cerceii lunulari de la Alba Iulia și o piesă de la Jucu de Sus, și din tipul 1f un cercel de la Țaga. În tipul 2 din același grup face parte un cercel de la Jucu de Sus (Tab. 7).

Piese au fost descoperite, câte un exemplar în locuința de la Alba Iulia, Filiași, și Țaga. Cercelul de la Suceagu, a fost descoperit în nivel de cultură. Nu este exclus ca el să fi făcut parte dintr-o locuință distrusă. La Jucu de Sus ambii cercei au fost descoperiți în "complexul 317", probabil locuință.

Cerceii de la Alba Iulia, Filiași și Jucu de Sus sunt din bronz, iar cei de la Țaga și Suceagu sunt din argint. Cercelul de la Jucu de Sus, încadrat în Grupa F tipul 2, a fost realizat prin presare. Restul cerceilor menționați mai sus au fost confecționați prin turnare în tipare monovalve (Tab. 7).

Tab. 7 – Cercei din Grupa F descoperite în așezări din Transilvania secolelor VII-VIII

Așezări	Grupa Grupa F de cercei		
	Tip 1a	Tip 1e	Tip 2
Alba Iulia	•		
Jucul de Sus		•	•
Țaga		•	

Asocierea cerceilor în morminte cu alte tipuri de cercei sau artefacte

Cimitire avare

La Câmpia Turzii în mormântul 3 apar asociați tipurile de cercei 1a cu 2b, ambele variante din grupa A. În mormântul 4 se asociază un cercel de tip 1a din grupa A cu unul de tip 2 din grupa B (Anexa 14A). La Cicău, în mormântul 2, cercelul lunular se asociază cu mărgelile, iar lunula din mormântul 6, de tip 1a din grupa F se asociază cu un cercel din grupa C, tipul 1b (Anexa 14B). În necropola de la Gâmbaș 1, în mormântul 4, cerceii din Grupa E se asociază cu mărgelile, fibule digitate, o găleată din lemn cu cercuri din fier și un cuțit. Cercelul din Grupa A de tip 3b din mormântul 7, tot de la Gâmbaș 1 se asociază cu mărgelile. În mormântul 13 din același cimitir cerceii din Grupa

E se asociază cu mărgelile și un vas din lut (Anexa 14C). La Gâmbaș 2, în mormântul 1, cercelul lunular din grupa F, de tip 1c, se asociază cu cercei din grupa A tipul 1a, cu cercei din grupa D tip 1, cu mărgelile, cu un cuțit din fier și o cataramă. În mormântul 2 de la Gâmbaș 2 au fost descoperiți un cercel din grupa A tip 3a și unul din grupa B de tip 1b. În mormânt au mai fost descoperite mărgelile și un cuțit din fier (Anexa 14D). Cerceii din grupa B, tip 1a din mormântul 1 de la Ghirbom 1 se asociază cu mărgelile de diferite tipuri. În mormântul avar de la Lopadea Nouă, alături de cei doi cercei din grupa C, tip 1a, au mai fost descoperite arme și piese de harnașament (două vârfuri de lance, un topor, două scărițe de șa și o cataramă).

În cimitirul de la Sâncrai cele mai multe morminte au conținut un singur tip de cercel. Sunt și morminte în care apar două tipuri de cercei. Cele mai frecvente asocieri sunt cele dintre cerceii din grupele A și B. Foarte puține sunt asocierile dintre cerceii de tip 1a din grupa A cu cercei din grupa C și F. La Sâncrai aproape toate mormintele cu cercei, indiferent de grupă sau tip, au conținut mărgelile, unele și cuțite. Alături de cercei în morminte au fost descoperite cataramă, inele de deget, într-un mormânt un amnar, în altul vârfuri de săgeți, iar în altul o fusaiolă (Anexa 15).

În cimitirul de la Șpălnaca cerceii descoperiți în morminte fac parte, aproape în totalitate, din grupa A, tipul 1a. Acești cercei se asociază cu cercei de tip 1f din grupa B și 1b și 4 din grupa C. În unele morminte, alături de cercei din grupa A tip 1a, au fost descoperite mărgelile, cataramă și vârfuri de săgeți (Anexa 16).

În cimitirul de la Teiuș se asociază mai ales cercei din grupele A și B. Se remarcă două morminte în care se asociază tipurile 1a cu 1e sau 1a cu tipul 2 din grupa F. Multe dintre mormintele cu cercei au conținut și mărgelile. În câteva morminte au fost descoperite și vase din lut, iar în două dintre ele cuțite (Anexa 17).

În mormântul de avar de la Unirea 2/Vereșmort, cercelul din grupa B tip 1e se asociază cu o serie de accesorii vestimentare, arme și piese de harnașament: paloș, vârfuri de săgeți, scărițe de șa, zăbală.

În finalul celor prezentate mai sus, se poate preciza că cea mai frecventă asociere de artefacte este cea dintre cerceii din grupa A și B. Grupa C și F se asociază foarte rar cu cercei din grupa A, tipul 1a. Grupa E apare singură, neînsoțită de alte tipuri de cercei în morminte. Mărgelile sunt un artefact care apare alături de cercei în foarte multe dintre

mormintele din secolele VII-VIII din Transilvania. Multe morminte cu cercei au conținut cuțite. Sunt morminte cu cercei, foarte puține de altfel, care au conținut și alte categorii de obiecte. Acestea se rezumă la accesorii vestimentare, precum fibule (Gâmbaș), inele de deget (Sâncrai), arme și piese de harnașament (Lopadea Nouă, Sâncrai, Șpălnaca, Unirea 2/Vereșmort), obiecte de uz casnic și gospodăresc (Sâncrai), sau ceramică (Gâmbaș 1, Teiuș). Exemplele nu sunt foarte multe. Unele dintre aceste artefacte precizate mai sus se pot constitui în suport pentru atribuirea genului indivizilor, în cazurile în care sunt imposibil de realizat analize antropologice.

Cimitire birituale

În mormântul de inhumație de la 227 de la Berghin apar asociați tipul de cercel 1a din grupa A cu cei din grupa C tipul 5. În aceeași necropolă, în mormântul de inhumație 345 cercelul din grupa C tip 6 apare singular. În mormintele de incinerare nu există asocieri de tipuri de cercei. În interiorul acestora au fost descoperiți unul sau doi cercei de același tip.

În cimitirul biritual de la Bratei 2, la nivelul mormintelor de inhumație apar mai ales cercei din grupa A și B. În complexe funerare au fost descoperite numai cercei de un anumit tip din cele două grupe menționate dar și asociate în interiorul unor morminte. O situație asemănătoare se întâlnește și în cadrul mormintelor de incinerare. În ambele tipuri de înmormântări, în unele dintre morminte au fost descoperite mărgelile, vase din lut, cuțite, cataramă sau aplică din bronz (Anexa 18).

La Boarta, în mormântul de incinerare în urnă nr. 18/A, cercelul din grupa A tip 3b se asociază cu un cuțit din fier. La Ocna Sibiului, în mormântul 44 au fost descoperiți cercei din Grupa A tip 1a și un cuțit din fier. În cimitirul biritual de la Ghirbom 2, în cele două morminte de inhumație, cei patru cercei grupa C tip 1b și 2 sunt piese care au făcut parte din inventarul complexelor funerare. Cerceii de la Ocna Sibiului (grupa A, tip 1a), nu se asociază cu nici un alt tip de cercei în interiorul complexelor funerare indiferent de tipul de înmormântare (inhumație sau incinerare). Cercelul din grupa B tip 3 din tumulul nr. 1 din cimitirul slav tumular de incinerare de la Someșeni se asociază cu o garnitură de centură avară (cataramă și aplici).

În final se poate aprecia că cei mai mulți cercei din cimitirele birituale indiferent de tipul de înmormântare (inhumație sau incinerare), sunt cei din grupa A tip 1a-c și din grupa B tip 1a-c, e. În multe cazuri, tipurile din cele două grupe

menționate, au fost descoperite împreună în morminte. Sunt însă și morminte, cum sunt cele de incinerare de la Berghin, unde în complexe funerare a fost descoperit numai un singur tip de cercei. În aproape toate mormintele de inhumație, alături de cercei au fost descoperite și mărgelile. La Bratei 2 apar mărgelile și în mormintele de incinerare. Se remarcă numărul redus de cuțite în mormintele cu cercei din cimitirele birituale. De altfel, cuțite provin numai din cimitirul de la Bratei 2. Vasele din lut apar alături de cercei numai în cimitirul de la Bratei 2, mai ales în mormintele de inhumație din respectiva necropolă.

Precizări cronologice

O serie de cercei din mediul avar din Bazinul Carpatic, în care se integrează și descoperirile din Transilvania, sunt piese întâlnite în toată perioada secolelor VII-VIII și chiar în cel următor. În această categorie se includ cerceii din grupa A și B. Sunt însă cercei din grupa A, precum tipul 3a-c, care au fost descoperiți mai ales în contexte datate în secolul VII. Tot în contexte de secol VII au fost descoperiți și cerceii încadrați în grupa E. Cercei din grupa C (tipul 1a-c) și D și F, au fost prezenți în arealul avar, mai ales în morminte datate începând cu a doua jumătate a secolului VII și în secolul VIII.

Referitor la datarea cerceilor din grupa E se pot face câteva observații. Inițial cerceii cu tijă rotundă sau romboidală cu pandantiv stelar (grupa E) au fost datați până spre sfârșitul secolului VII¹⁷⁸. Însă în Transilvania ei sunt înregistrați și în cimitire care datează în secolul VIII, ca de exemplu în cimitirul avar de la Câmpia Turzii.

Cerceii lunulari, care formează grupa F, sunt circumscriși temporal perioadei din a doua jumătate a secolului VII, pe tot parcursul secolului VIII, și chiar în primele decenii a secolului IX¹⁷⁹. Totuși, o serie de elemente ce țin de tehnologie și ornamentică, disecate, au permis elaborarea unor ipoteze pentru restrângerea cronologiei anumitor tipuri de cercei lunulari doar la o anumită perioadă din cadrul secolului VII sau VIII¹⁸⁰. În literatura de specialitate s-a remarcat faptul că piesele al căror ornament este mai bine realizat, cu o mai mare finețe, sunt mai timpurii decât exemplarele

¹⁷⁸ Teodor 1995, 194.

¹⁷⁹ De exemplu: Comșa 1971, 376–390; Cilinská 1975, 71–72, fig. 1,6, 12; Teodor 1995, 187–206; Garam 1995, 276–280, Abb. 149/1–12, Abb. 160; Grigorov 1999, 21–42; Staššikova-Štukovská 1999, 250–298.

¹⁸⁰ Cosma 2002, 78–79, 132–133; Staššikova-Štukovská 1999, 250–298.

ale căror motive ornamentale sunt neglijent executate, în unele cazuri doar schițate¹⁸¹. Astfel, primele exemplare (cele superioare din punct de vedere calitativ), datează mai ales din a doua jumătate a secolului VII și prima jumătate a secolului VIII¹⁸², perioadă de timp în care pot fi plasați și cerceii din Podișul Transilvaniei. O datare mai timpurie a lor este improbabilă, deoarece în Bazinul Carpatic lunulele încep să-și facă apariția în contexte arheologice dateate începând cu mijlocul secolului VII. Cu o singură excepție (un cercel din așezarea de la Jucu de Sus, realizat prin presare), toți ceilalți cerceii lunulari din Transilvania sunt piese executate în tipare de bună calitate. Ornamentul este frumos, bine realizat pe toate artefactele. Este un motiv pentru care consider că cerceii lunulari de pe teritoriul Transilvaniei datează într-o perioadă anterioară începutului secolului IX, poate chiar numai până la mijlocul secolului VIII. Unii dintre cerceii lunulari descoperiți de exemplu în nord-vestul României, dar și în alte zone geografice, încadrați în a doua jumătate a secolului VIII și chiar prima jumătate a secolului IX, au ornamentul de pe lunulă redat într-o manieră foarte schematică¹⁸³. În final menționez că toți cerceii lunulari din Podișul Transilvaniei au fost descoperiți în cimitire care sunt dateate între 750/670–720 sau doar în secolul VIII.

În ceea ce privește prezența cerceilor lunulari, precum cei descoperiți în cadrul așezărilor din Transilvania secolelor VII-VIII, ei se pot constitui în repere cronologice pentru datarea nivelelor de cultură, al complexelor arheologice precum și al locuințelor din respectivele așezări medievale timpurii.

Analogiile sunt extrem de importante în datarea complexelor funerare. Însă în plasarea cronologică a mormintelor, și implicit a cimitirelor nu trebuie eliminate o serie de alte artefacte descoperite în complexele funerare, cu putere de datare restrânsă (de exemplu garniturile de centură avare, sau scările de șa, descoperite pe teritoriul Podișului transilvan¹⁸⁴). În acest context al prezentării analogiilor pentru cerceii din Transilvania trebuie să menționăm că am observat existența unui decalaj temporal între datările pieselor din mediul avar din Bazinul Carpatic și mediul slav/bulgar din Bulgaria. Marea

majoritate a pieselor din Bulgaria, cum sunt și unele din Transilvania, sunt încadrate mai târziu din punct de vedere temporal decât cele din mediul avar. De altfel, se precizează că o serie de piese din mediul bulgar au fost preluate din mediul avar și utilizate ulterior mijlocului secolului VIII¹⁸⁵.

În final precizez că datările cerceilor care oferă un spațiu temporal mai restrâns din mediul avar din Pannonia sau Slovacia corespund cu plasarea cronologică a mormintelor și cimitirelor avare sau birituale din Transilvania. La datarea complexelor funerare din Podișul transilvan într-o anumită perioadă de timp, alături de cerceii cu putere de datare restrânsă, au contribuit și o serie de alte artefacte, precizate deja mai sus, cu potențial de datare restrâns, obiecte care se asociază în morminte cu cerceii respectivi.

Descoperirile avare din Transilvania se înscriu în trei grupe cronologice¹⁸⁶. Prima cuprinde cimitirele plasate în perioada 630–670. Numai în mormântul de la Unirea 2/Verșmort a fost descoperit un cercel din aur de tipul 1e din grupa B (Fig. 37). În a doua grupă de descoperiri avare, datată între 650/670 – 710/720, se includ cimitirele și mormintele de la Cicău, Gâmbaș 1, Gâmbaș 2, Ghirbom 1, Moldovenești, Noșlac, Șpălnaca și Teiuș. În cadrul acestora a fost descoperită marea majoritate a cerceilor care fac obiectul acestui studiu (Fig. 37). Ultima grupă de descoperiri avare datează în secolul VIII. În această perioadă se înscriu cimitirele de la Câmpia Turzii, Lopadea Nouă și Sâncrai. Cerceii de la Câmpia Turzii fac parte din grupa A tip 1a și 2b, grupa B tipul 2 și grupa E. Piese de la Lopadea Nouă sunt cerceii din grupa C tipul 1. Cimitirul de Sâncrai, pe baza unor garnituri de centură, datează în prima jumătate a secolului VIII (Fig. 37).

Cerceii descoperiți în cimitirele birituale din Transilvania, atât în mormintele de incinerare, cu cât și în cele de inhumație, datează în secolul VIII. Un reper în acest sens este necropola de la Bratei 2. În cadrul acesteia au fost descoperite o serie de accesorii vestimentare și piese de harnașament care din punct de vedere cronologic se înscriu în secolul VIII. Remarc faptul că în mormintele de incinerare de la Bratei 2, dateate în a doua jumătate a secolului VII, nu au fost descoperiți cerceii¹⁸⁷. Cerceii lipsesc și din cimitirul de la Mediaș, plasat cronologic în secolul IX¹⁸⁸.

Toți cerceii descoperiți în așezările din

¹⁸¹ Horedt 1958, 83; Comșa 1971, 383 și n. 36.

¹⁸² Comșa 1971, 383 și n. 36; Stanciu 2000, 139–141; Cosma 2002, 78–79, 132–133; Staššikova-Štukovská 1999, 250–298.

¹⁸³ Cosma 2002, 78–79, 132–133, pl. 153/4.

¹⁸⁴ Cosma 2017, 18–23; Cosma 2019, 48–52; Cosma 2020, 81, 89–91.

¹⁸⁵ Grigorov 1999, 42.

¹⁸⁶ Cosma 2019, 48–52.

¹⁸⁷ Zaharia 1977, 91.

¹⁸⁸ Horedt 1965, 7–23.

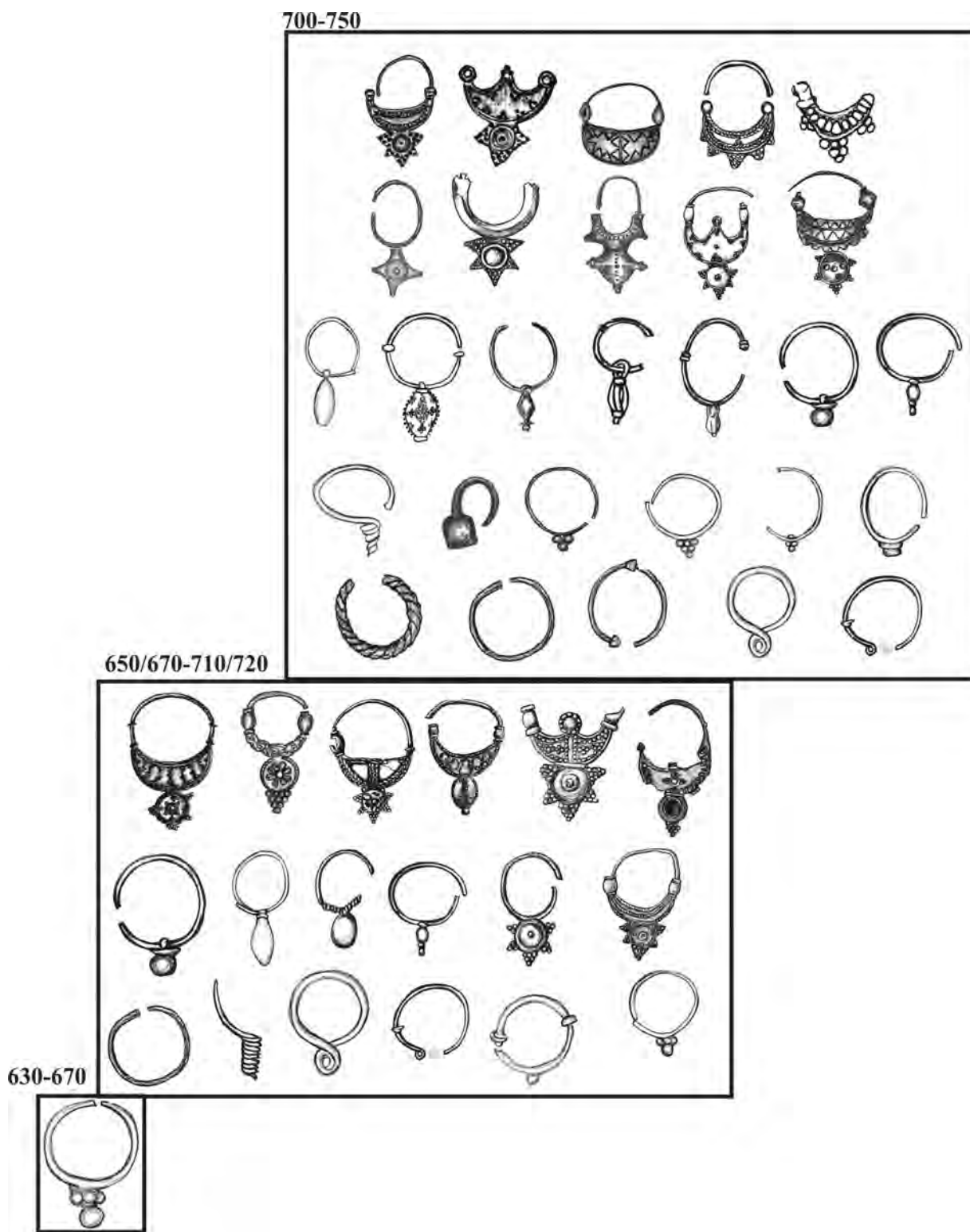


Fig. 37 – Tipuri de cercei din secolele VII-VIII din cimitirele avar din Transilvania / *7th-8th century earring types from avar necropolis throughout Transylvania*

Transilvania, atât cel din grupa A/tipul 3c descoperit în așezarea de la Filiași, precum și lunulele de la Alba Iulia, Jucu de Sus, Țaga și Suceagu, acoperă un interval de folosire începând cu ultimele patru-trei decenii ale secolului VII și primele trei-patru decenii ale secolului VIII. În acest caz piesele

pot constitui etaloane de restrângere a cronologiei complexelor arheologice, precum și a ceramicii descoperite în cadrul acestora, cu răsfrângere apoi asupra întregii așezări sau a așezărilor în care au fost descoperiți cerceii (Tab. 7).

700-800

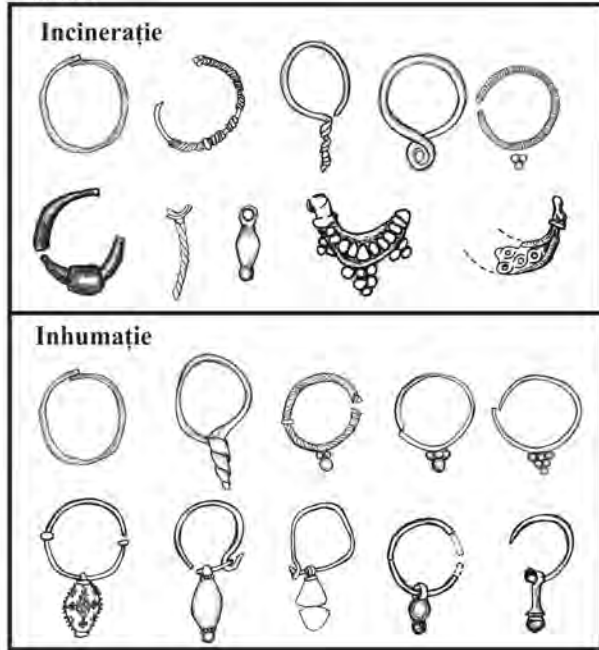


Fig. 38 – Tipuri de cercei din secolul VIII din cimitirele birituale din Transilvania / 8th century earring types from biritual necropolis in Transylvania

Cerceii, bijuterii dincolo de diferențe de gen și vârstă

Cimitire avare

Analizele antropologice, singurele în măsură să precizeze cu exactitate genul decedaților, efectuate pe scheletele descoperite în cimitirele din Transilvania secolelor VII-VIII, sunt puține. Unele sunt neconcludente. Solul acid al Transilvaniei nu a permis păstrarea în condiții optime a scheletelor umane pentru ca ele să ofere date, inclusiv asupra genului morților. Totuși sunt exemple care permit abordarea subiectului precizat în subtitlu.

La nivelul cimitirelor avare, cerceii au fost descoperiți mai ales în morminte de femei. Exemple în acest sens pot fi citate cimitirul de la Cicău și Sâncrai. În ceea ce privește cimitirul de la Teiuș, s-au păstrat foarte puține oase umane (din trei morminte din cadrul celor peste 60 de morminte săpate). Analizele antropologice efectuate au reliefat că oasele din mormântul 19 în care au fost descoperiți doi cercei au aparținut unui adult, cele din mormântul 23, cu un cercei, au aparținut unui bărbat, iar cele din mormântul 51, fără inventar, au aparținut unui copil de 3–4 ani. Consider că mormintele cu cercei, și în special cei lunulari de la Teiuș, pot fi atribuiți unor femei. În sprijinul acestei afirmații amintesc precizarea lui J. Zabojnic, care afirmă că acolo unde nu există analize antropologice, ar trebui ca mormintele să fie atribuite

din punct de vedere al genului în funcție de artefactele utilizate cu precădere de către un anumit gen de persoană¹⁸⁹, în cazul de față de femei.

La Gâmbaș 1 mormintele cu cercei din grupa E au fost atribuite unor femei. În cimitirul avar de la Cicău în cele două morminte de femei au fost descoperiți un cercei lunular din grupa F, tipul 1b, într-un prim mormânt, iar în cel de-al doilea, o lunulă din aceeași grupă F, dar de tip 1a, precum și un cercei cu pandantiv atașat de formă sferoidală de tip 1b din grupa C.

În cimitirul avar de la Sâncrai, în mormintele de femei 18, 48, 68, 75, a fost găsit câte un cercei lunular din Grupa F, tipul 1a, în fiecare mormânt din cele precizate. De asemenea au fost descoperiți cercei cu lunule late în mormintele de femei nr. 6 (2 cercei din argint), nr. 15 (doi cercei din bronz). Din aceeași necropolă de la Sâncrai provin și doi cercei lunulari cu pandantive în formă de ciorchine de strugure, descoperiți în mormântul de femeie nr. 79 (tip 1d). Cercei cu lunule cu trei capete de tip 2 au fost găsiți în mormintele de femei nr 6, 95 și 109). Tot în cimitirul de la Sâncrai, în mormântul de femeie nr. 68, au fost descoperiți și doi cercei cu lunule fără pandantive (grupa E). Din nou în cimitirul de la Sâncrai, în mormintele de femei 53 și 68, au fost descoperiți cercei cu pandantive sferoidale neornamentate (grupa C, tip 1b), iar în mormântul nr. 49, doi cercei cu pandantive bitronconice (grupa C, tip 3a, Anexa 30). În mormântul 37, de femeie, din cimitirul avar de la Șpálnaca, au fost descoperiți patru cercei cu verigile torsionate și pandantiv cu sfera inferioară de dimensiuni mari (grupa B, tip 1e).

Mormintele de bărbați cu cercei au fost descoperiți în cimitirele avare de la: Gâmbaș 2 (două morminte: M. 1–2); Lopadea Nouă (un mormânt); Sâncrai 2016 (11 morminte: M. 1–2, 7, 21, 31, 32, 36, 45, 49, 63, 81); Șpálnaca (un mormânt, nr. 37), Teiuș (M. 23) și Unirea 2/Verșmort (un mormânt)¹⁹⁰. Cerceii găsiți sunt simpli, de tipul cu capetele desfăcute sau cu un capăt răsucit în formă de spirală (grupa A, tipul 1a și 1c și 3a). De asemenea, în mormintele de bărbați au fost descoperiți cercei din grupa B, cercei cu pandantiv lipit format din două rânduri de sfere rotunde de dimensiuni mici, precum și cele cu două rânduri de sfere rotunde, sfera centrală fiind de dimensiuni mai mari (tipurile 1c și 1e). Grupa C este reprezentată de cercei cu pandantiv atașat de formă elipsoidală, ornamentat și neornamentat, sau de formă

¹⁸⁹ Zăbojnik 2015, 277–291.

¹⁹⁰ Cosma 2020, 47–63.

romboidală, ori în formă de tijă (tipurile 1a-b și 4). Numai în morminte de bărbați au fost descoperiți cercei din grupa C, tipul 3c. Au fost descoperiți și cercei cu pandantivul globular din sticlă neagră (grupa D, tip 1). Cerceii lunulari care formează grupa F, sunt reprezentați în morminte de bărbați de tipurile 1c, 1f și 2.

Descoperirea cerceilor în morminte de bărbați din cimitirele avare din Transilvania nu este un fapt ieșit din comun. Portul cerceilor de către bărbați a fost un obicei răspândit în Asia mijlocie și în stepele eurasiatice în perioada tūrcică¹⁹¹. Obiceiul s-a perpetuat și în perioada mijlocie și târzie din istoria Khaganatului avar¹⁹².

Numai în cimitirul de la Sâncraia este confirmat prin analize antropologice faptul că un copil a fost înmormântat cu cercei (M. 80).

Din cea ce am prezentat mai sus rezultă că femeile au fost cele care au utilizat cercei din toate grupele de artefacte prezentate în acest studiu. Există însă două tipuri de cercei care au fost descoperite numai în morminte de bărbați. Este vorba de cercei din grupa C, tipurile 1a și 3c. Cercei de tipul 1a au fost descoperiți în mormântul de războinic avar de la Lopadea Nouă. Tipul 3c provine din mormintele 1, 45, 45,49 și 63 din cimitirul avar de la Sâncraia. Faptul că în mormintele de bărbați au fost descoperiți cercei de tipuri prezente mai ales în mormintele de femei, precum cele din grupele C sau F, poate fi explicat prin faptul că au fost persoane de gen masculin care au purtat cercei aflați la modă în perioada secolelor VII-VIII. Bărbații din clasa superioară a societății au purtat cercei lucrați din metal nobile, mai sofisticăți, mai complecși, mai frumoși, mai scumpi din punct de vedere al achiziționării lor. Așa este cazul cerceilor din argint și aur din grupa C tipul 1b descoperiți în mormântul 21 din cimitirul avar de la Sâncraia (Anexa 10, 30).

La finalul celor expuse mai sus se poate preciza că în lumea avară din Transilvania secolelor VII-VIII cerceii nu au fost artefacte specifice numai unui anumit gen uman. Au fost purtați mai ales de femei, într-o măsură mai mică și de bărbați, precum și de copii.

Cimitire birituale

Mormintele de inhumație cu cercei din cimitirul biritual de la Bratei 2 au aparținut unor copii (M. 214, 224; M. 229, M. 236), unor adulți (M. 211, M. 215, 220 233) și unui adolescent (M. 242). În cazul mormântului 233 se

specifică că în groapa funerară a fost înmormântată o femeie. La Ocna Sibiului în mormintele de inhumație cu cercei au fost îngropați copii (M. 32 și 115) și o femeie (M. 126 de femeie). Mormintele de inhumație nr. 227 și 345 cu cercei, din cimitirul de la Berghin, și *Ghirbom 2*, au aparținut unor adulți.

În ceea ce privește mormintele de incinerație din cimitirele de inhumație birituale din Transilvania, în cimitirul de la Ocna Sibiului, în urna funerară din mormântul 44, în care s-au păstrat resturi de oase arse de la un copil și un adolescent, au fost descoperiți doi cercei. Și pentru cimitirul de la Berghin se precizează că resturile cinerare păstrate în urna funerară din mormântul nr. 238, în care au fost descoperiți cercei, au aparținut probabil unei femei?

Datele de mai sus certifică faptul că și în cadrul comunităților care și-au îngropat morții în cimitirele birituale de la Bratei 2, Ocna Sibiului, Berghin sau Ghirbom 2, cerceii au fost utilizați mai ales de femei și copii. Nu trebuie exclusă însă posibilitatea ca printre acei adulți înmormântați cu cercei, de la Bratei 2, Berghin sau Ghirbom Gruiul Fierului să fi fost și bărbați.

Interpretarea prezenței cerceilor în morminte și așezări

Cimitire

Abordez această problemă pornind de la faptul că, atât în cimitirele avare, cât și în cele birituale, în morminte au fost descoperite de la unul și până la cinci cercei din grupe și tipuri diferite de cercei. Un posibil criteriu care poate fi luat în considerare pentru a defini rolul pe care unii dintre cercei l-au îndeplinit în interiorul mormintelor, este locul în care aceștia au fost descoperiți în interiorul mormintelor. Ca să fiu mai exact, într-o serie de morminte, pe lângă faptul că cerceii au fost descoperiți în zona urechilor, cum este de altfel firesc, sunt cazuri în care artefactele au fost găsite în diferite părți ale corpului uman. Faptul că cercei au fost descoperiți, de exemplu, pe bazin sau în zona bazinului decedatului, se datorează intenției clare de depunere a cerceului sau cerceilor în zona respectivă și nicidecum deranjării ulterioare a mormântului.

În marea majoritate a mormintelor de femei certificate de analizele antropologice, a apărut o singură pereche de cercei, găsiți în stânga și dreapta craniului, în zona urechilor. Acești cercei nu sunt depuneri funerare. Prin poziția lor în mormânt în zona urechilor demonstrează că familia a

¹⁹¹ Balogh 2016, 150.

¹⁹² Vezi de ex: Bóna 1979, 29–30; Balogh 2016, 337.

înmormântat femeia cu vestimentația și bijuteriile pe care aceasta le-a folosit în timpul vieții.

Sunt însă și morminte de femei în care au fost descoperite câte două perechi de cercei. Astfel de situații au fost găsite în mormintele de femei nr. 6 și 79 de la Sâncrai. Toți cei patru cercei din mormântul 6 sunt din grupa F, doi de tip 1b și doi de tip 1g. În mormântul 79 doi cercei sunt din grupa C/ tip 1b și doi sunt din grupa F/ tip 1d. Cerceii au fost au fost descoperiți în stânga și în dreapta craniului, în zona urechilor. În aceste cazuri se poate aprecia faptul că respectivii cercei nu au fost artefacte purtate în același timp, zi de zi, de către decedată în timpul vieții. Cerceii nu puteau fi prinși de ureche doi într-o parte, doi în alta, în fiecare zi, deoarece piesele se încălecau, cerceul din partea inferioară devenea aproape invizibil și nu avea nici un efect vizual pentru cei din jur. Consider că cea de-a doua pereche de cercei, de tipul celor două precizate anterior, pot fi interpretate ca artefacte care au făcut parte din zestrea de bijuterii ale femeii respective, obiecte pe care familia le-a depus în mormânt alături de femei. Faptul că toți cei patru cercei au fost descoperiți în zona urechilor sugerează dorința familiei de a preciza faptul că cerceii au fost purtați de decedată alternativ în viața de zi cu zi.

Alta este însă situația în cazul asocierilor în morminte a cerceilor lunulari, sau cu pandantive atașate, cu cercei din grupa A, în special tipul 1a. Este dificil de precizat dacă cele două tipuri de cercei au fost purtați simultan în urechi. Este posibil, dacă presupunem că cerceii lunulari sau cu pandantiv atașat erau trecuți, prin lobul urechi astfel încât pandantivul era vizibil. Cerceii cu capetele desfăcute erau prinși în partea superioară a lobului urechii. Nu interacționau cu cerceii care atârnavă în cele două urechi, fiind astfel vizibili și ei ca podoabă independentă a urechilor. Faptul că există multe morminte în care se asociază cercei cu pandantive de diferite forme cu cercei din grupa A, tipul 1a, susține afirmația de mai sus. Pe de altă parte, poate fi luată în considerare și ipoteza conform căreia cerceii cu pandantive atașate au fost purtați numai în cadrul unor festivități care aveau loc în cadrul comunităților din Transilvania secolelor VII-VIII.

Sunt morminte de femei, precum mormântul 48 de la Sâncrai, unde cercei au fost descoperiți în diferite părți al corpului uman. Doi cercei din grupa C, tipul 1b au fost descoperiți în stânga și dreapta craniului în zona urechilor. Alți trei cercei, unul din grupa A, tipul 1a, al doilea din aceeași grupă dar de tipul 3b, și al treilea din grupa F, tipul 1a, au fost descoperiți pe bazinul decedatei. Un alt exemplu este și cel din mormântul 18 în care a

fost înmormântată tot o femeie. În groapa mortuară au fost descoperite două tipuri de cercei, unul din grupa A/ tip 5, iar celălalt din grupa F/ tip 1a. Ambii cercei au fost descoperiți în partea dreaptă a craniului, cel din grupa F/ tip 1a, deasupra celui-lalt. Cei doi cercei nu se pretează a fi purtați deodată pe ureche. În aceste cazuri cerceii descoperiți în zona abdomenului pot fi considerați depunere funerară făcută de familia decedatei.

În cimitirul de la Teiuș, în mormintele 8 și 35, se asociază câte doi cercei din grupe diferite. Din păcate nu se cunoaște poziția acestora în mormânt și nici genul persoanei decedate. În acest caz este greu de stabilit cu exactitate care a fost rostul cerceilor în morminte. Au fost purtați ambii de decedat, sau unul dintre ei a fost depus în mormânt ca depunere funerară de către familie?.

O primă grupă de morminte de bărbați cu cercei din cimitirele avare din Transilvania, sunt cele în care au fost descoperiți câte doi cercei în același mormânt. Situația este prezentă în cimitirul de la Sâncrai în mormintele nr. 21, 31 și 36. Cerceii au fost găsiți în stânga și dreapta craniilor, în zona urechilor. În toate aceste cazuri se poate accepta faptul că obiectele au fost purtate zilnic de către răposați. Cerceii din mormântul 21 fac parte din grupa C/ tip 1a, iar cei din mormintele 31 și 36, din grupa A/ tip 1a.

O altă grupă de morminte de bărbați sunt cele în care a fost găsit numai un singur cercei. Aceste exemple se regăsesc în mormântul 23 din cimitirul de la Teiuș (cercei lunular din argint: grupa F/ tip 1f) și în mormântul de la Unirea 2/ Vereșmort (un cercei din aur: grupa B/ tip 1f). Nu exclud posibilitatea ca cei doi cercei să fi fost purtați zilnic de bărbații respectivi. Trebuie avut însă în vedere și posibilitatea ca cei doi cercei să fi fost depuși în morminte de către familiile decedaților, pentru a întări faptul că persoanele făceau parte din elita societății avare. I. Bóna precizează faptul că depunerea în morminte numai a unui singur cercei din aur este un obicei funerar de sorginte sasanidă, pe care avarii l-au adus cu ei din Asia și simboliza statutul de războinic de rang superior din cadrul armatei avare¹⁹³. Trebuie însă menționat și faptul că mai ales bărbații, indiferent de statutul social, purtau doar un singur cercei în viața de zi cu zi.

A treia categorie de morminte sunt cele în care au fost descoperiți trei cercei de același tip sau de tipuri diferite. Este cazul mormintelor de la Sâncrai mormintele 1 și 2. În ambele morminte cercei de același tip (M. 1: grupa F/ tip 2; M. 2: grupa C/ tip

¹⁹³ Bóna 1979, 5, 27.

1c) au fost descoperiți în stânga și dreapta craniului uman, în zona urechilor. Acest lucru susține purtarea acestora de către bărbații respectivi în fiecare zi. Cel de-al treilea cerceț din ambele morminte a fost descoperit deasupra umerilor. Ambii cerceți din cele două morminte (M. 1: grupa C/tip 3a; M. 2: grupa C/tip 1b) pot fi considerați depuneri funerare. De altfel, cele două tipuri de cerceți, care se constituie în cel de-al treilea cerceț din cele două morminte nu se pretează a fi purtate la ureche în același timp cu tipurile de cerceți pereche, cu care se asociază în cele două complexe funerare.

A patra categorie sunt mormintele de bărbați în care au fost descoperiți un număr de cinci cerceți. Situația se regăsește în mormântul 1 de la Gâmbaș 2. În acesta au fost descoperiți doi cerceți din grupa A/tip 1a, doi cerceți din grupa D și al cincilea din Grupa F/tip 1c. Perechile de cerceți au fost descoperite în stânga și dreapta craniului în zona urechilor, iar cercețul din grupa F/tip 1c, deasupra umărului drept. Cele două tipuri de cerceți perechi din mormântul 1 de la Gâmbaș 2 se pretează a fi purtate zilnic. Prezența cercețului lunular din grupa F/tip 1c, din același mormânt 1 de la Gâmbaș 2, descoperit deasupra umărului drept al defunctului poate fi considerat un artefact cu rol de depunere funerară, făcută de familia decedatului.

Ultima variantă de poziționare a cerceților în mormintele de bărbați din cimitirele avare din Transilvania a fost descoperită în mormântul nr. 38 de la Șpălnaca. În acest mormânt au fost descoperiți trei cerceți din grupa A/tip 1a. Unul dintre aceștia s-a găsit lângă urechea stângă, iar ceilalți doi pe bazinul decedatului. Poziția celor doi cerceți în raport cu corpul uman susține faptul că ei au fost depuși de familia decedatului în mormânt.

Cerceții din mormântul 80, în care a fost depus un copil, au fost descoperiți în stânga și dreapta craniului, în zona urechilor. Acest fapt sugerează că copilul (probabil fetiță), a purtat și în timpul vieții cerceți respectivi.

În final se poate preciza că marea majoritate a cerceților descoperiți în mormintele din cimitirele avare din Transilvania au fost purtați în viața de zi cu zi de femeile, bărbații și copiii din comunitățile avare. Familiile, cele care s-au ocupat de înmormântare, au depus corpurile umane în mormânt, cu veșmintele, accesoriile vestimentare și podoa-bele, dintre care cerceții au constituit unul dintre artefactele principale în cadrul acestora, exact așa cum arăta persoana în realitate, înainte de a deceda.

Nu exclud faptul că în anumite cazuri singularitatea unui cerceț în unele dintre morminte să se datoreze obiceiului depunerii acestora în

morminte, de către familie. Fenomenul este valabil și în ceea ce privește prezența celui de-al treilea sau al cincilea cerceț dintr-o serie de morminte, atât de femei cât și de bărbați. Depunerea artefactelor în morminte ține de dorința familiei de a reliefa statutul decedatului în cadrul comunității în care a trăit persoana respectivă.

În ceea ce privește cerceții descoperiți în mormintele de inhumație din cimitirele birituale din Transilvania, considerăm că în toate cazurile artefactele au fost purtate de decedați în timpul vieții. Nu sunt cazuri care să fie interpretate drept depuneri funerare de cerceți în morminte.

La nivelul mormintelor de incinerare este foarte greu de precizat cu exactitate dacă cerceții au avut numai rolul de depunere funerară sau ei reprezintă și faptul că artefactele au aparținut decedaților, care le-au purtat în timpul vieții. În morminte au fost descoperiți atât unul cât și doi cerceți de același tip.

În cimitirul de la Bratei 2, în mormântul 145 de incinerare în groapă a fost descoperită jumătatea unui cerceț lunular din grupa F/tip 2. Piesa a fost ruptă în două încă din vechime. Această realitate arheologică poate fi interpretată ca o depunere funerară făcută de familie în momentul îngropării resturilor cinerare în groapa mortuară.

Așezări

Prezența cerceților la nivelul așezărilor se poate explica prin dorința anumitor familii de a achiziționa obiecte de valoare, pe care să le utilizeze pentru a-și afișa statutul social, atât în timpul vieții, cât și ulterior, prin depunerea acestora în morminte.

Considerații finale

În finalul acestui studiu se poate afirma că populațiile care au trăit în Transilvania în secolele VII-VIII au purtat cerceți în viața de zi cu zi, artefacte care au însoțit persoanele și în mormânt. Cerceții au fost descoperiți în morminte din cimitirele avare, în morminte din cimitirele birituale slavo-avare, precum și în așezări. Cei mai mulți cerceți provin din mormintele avare, în comparație cu mormintele din cimitirele birituale. Numărul cerceților este extrem de mic, atât la nivelul tuturor cimitirelor birituale din Podișul Transilvaniei, cât și la nivelul fiecărui sit arheologic. Numai în cinci așezări din Transilvania au fost descoperiți cerceți.

În Transilvania au fost descoperite multe tipuri de cerceți de la cei mai simpli, de forma unor inele, ascuțite la capete, realizate din sârmă sau bară rotundă, până la cele cu pandantiv stelar sau cerceți cu pandantiv lunular. Aproape în majoritate

artefactele au analogii în teritoriul Khaganatului avar din Bazinul Carpatic, dar și în zona bazinului Dunării inferioare și pe teritoriul Bulgariei.

Prezența cerceilor în morminte se datorează, pe de parte, faptului că persoanele decedate au fost înmormântate cu toate accesoriile vestimentare și podoabele, inclusiv cerceii, pe care i-au purtat în

timpul vieții. Pe de altă parte, prezența cerceilor în morminte se datorează și obiceiului ce exista în perioada respectivă de a depune și cercei alături de alte obiecte în complexe funerare, depuneri făcute de familiile morților în momentul înmormântării acestora. Cerceii au fost purtați de femei și, într-o mai mică măsură, de bărbați și copii.

Anexa 1 – Grupa A: Tip 1a – Cercei cu capete desfăcute din bară rotundă din cimitire de înhumare.
B – Bărbat; F – Femeie; C – Copil; A – Adult; N – Necunoscut. 1, 2, 3 – număr cercei în mormânt

Grupa A – Tip 1a Cimitire de înhumare	Nr. mormânt	Metal							
		Br					Ag		
		B	F	C	A	U	B	F	N
1. Câmpia Turzii	3					1			
	4					1			
2. Gâmbaş 1	7								1
3. Gâmbaş 2	1	1					1		
4. Sâncrai	5		2						
	15		2						
	18		2						
	19	1							
	M23		2						
	30	1							
	31	2							
	36	2							
	38	3							
	44				1				
	45	2							
	48				1				
	62		2						
	71		3						
	74		1						
	75		2						
	80			2					
	81	2							
	83		4						
	84		1						
	86		1						
	87		1						
	89					1			
95		1							
96				2					
99		2							
100		1							
101		4							
103		1							
107		1							
5. Şpălnaca	5		1						
	6		1						
	9							2	
	15		1						
	21		3						
	22				1				
	18		3						
	19				1				
	28		1						
	29	3							
	31					1			
	32					1			
	34					2			
	37		4						
	47		2						

Grupa A – Tip 1a Cimitire de inhumăție	Nr. mormânt	Metal								
		Br					Ag			
		B	F	C	A	U	B	F	N	
6. Teiuș	6					2				
	20					2				
	28					2				
	33								1	
	35					1				

Anexa 2 – Grupa A: Tip 1a – Cercei cu capete desfăcute din bară rotundă din cimitire birituale. F – Femeie; C – Copil; A – Adult; G+U – Gropapă + Urnă funerară; G – Gropă funerară; U – Urnă funerară. 1, 2, 3 – număr cercei în morminte

Grupa A Tip 1a Cimitire birituale Inhumăție	Nr. mormânt	Metal			
		Br			Ar
		F	C	A	C
1. Bratei 2	211			1	
	215			1	
	224				2
	228			1	
	229		1		
	235			1	
	240			1	
	242			1	
244			1		
2. Ocna Sibiului	32		1		
	115		1		
	126	1			
Incinerăție	No. grave	Br			Ag
		G+U	G	U	U
1. Berghin	238			1	
	285			1	1
	345			2	
2. Bratei 2	38	1			
	177	2			
	210		2		
3. Ocna Sibiului	44			2	

Anexa 3 – Grupa A: Tip 1b-c – Cercei cu capete desfăcute din bară rotundă din cimitire de inhumăție și birituale. B – Bărbat; F – Femeie; A – Adult; U – Urnă funerară. 1, 2, 3 – număr cercei în morminte

Grupa A Cimitire de inhumăție Tip 1b	Nr. mormânt	Metal		
		Br		
		B	F	A
1. Sâncrai	26			2
	41			2
	43			1
	105		2	
Tip 1c				

Grupa A	Nr. mormânt	Metal		
Cimitire de inhumație		Br		
Tip 1b		B	F	A
1. Sâncrai	7	1		
	8			2
	41		2	
	49		1	
	87		1	
	103		2	
	104		4	
2. Șpálnaca	28		2	
Cimitire birituale		Br		
Incinerareție		U		
1. Berghin	76	1		

Anexa 4 – Grupa A: Tip 2a-c – Cercei cu unul din capete terminat în spirală de formă cilindrică din cimitire de inhumație și birituale. F – Femeie; A – Adult; N – Necunoscut; U – Urnă funerară. 1, 2, 3 – număr cercei în morminte

Grupa A	Nr. morminte	Metal			
Tip 2a		Br			
Cimitire de inhumație		F	A	N	U
1. Sâncrai	107		1		
2. Teiuș	20			1	
Cimitire birituale					
Incinerareție					
1. Berghin	50				1
	238				3
Typ 2b					
Cimitire de inhumație					
Câmpia Turzii	3			1	
Sâncrai	83		1		
Tip 2c					
Biritual cemeteries					
Inhumation					
Bratei 2	233	2			

Anexa 5 – Grupa A: Tip 3a-c – Cercel inelar din bronz cu un capăt răsucit spre exterior în formă de spirală sau/și în formă de cerc din cimitire de inhumație și birituale. B – Bărbat; F – Femeie; A – Adult; N – Necunoscut; U – Urnă funerară. 1, 2, 3 – număr cercei în morminte

Grupa A	Nr. mormânt	Metal				
Tip 3a		Br				Ar
Cimitire de inhumație		B	F	A	U	A
1. Gâmbaș 1	7					1
2. Gâmbaș 2	2	1				
3. Sâncrai	71		1			
Cimitire birituale						
Incinerareție						
1. Berghin	238		1			

Grupa A	Nr. mormânt	Metal				
Tip 3a						
Cimitire de inhumăție		Br				Ar
		B	F	A	U	A
1. Boarta	18A				1	
Tip 3b						
Cimitire de inhumăție						
1. Sâncrai	48		1			
3. Teiuș	8			1		
Type 3c						
Așezări						
Filiași	Locuința 20, 1 cercel din bronz					

Anexa 6 – Grupa A: Tip 4 – 5 – Cercei cu unul dintre capete terminate într-o sferă rotundă sau piramidală. Type 6 – Cercel cu partea inferioară răsucită în formă de spirală. F – Femeie; A – Adult. 1, 2, 3 – număr de cercei în morminte

Gupa A	Nr. mormânt	Metal		
Tip 4				
Cimitire de inhumăție		Br		Ag
		F	A	A
1. Sâncrai	13	1		
	24		1	
	43	1		
	49	1		
Tip 5				
Sâncrai	26			1
	67		1	
Tip 6				
1. Sâncrai	18	1		

Anexa 7 – Grupa B: Tip 1a-f – Cercei cu pandantive lipite pe inelul cerceilor. B – Bărbat; F – Femeie; C – Copil; A – Adult; U – Urnă funerară. 1, 2, 3 – număr cercei în morminte

Grupa B	Nr. mormânt	Metal								
Tip 1a		Br				Ag				Au
Cimitire de inhumăție		B	F	C	A	F	C	A	U	B
1. Ghirbom 1	1					2				
2. Sâncrai	84		1							
	100		1							
	108				1					
Type 1b										
1. Sâncrai	41		1							
2. Teiuș	35		2							
Type 1c										
Gâmbaș 2	2	1								
Sâncrai	44		2							
	105		2							
Cimitire birituale										
Incinerăție										
Bratei 2	191								2	
Tip 1d										
Cimitire de Inhumăție										

Grupa B Tip 1a Cimitire de inhumatie	Nr. mormânt	Metal									
		Br				Ag				Au	
		B	F	C	A	F	C	A	U	B	
1. Sâncrai	23		2								
Tip 1e Cimitire birituale Inhumatie											
1. Bratei	236			2							
Tip 1f Cimitire de inhumatie											
1. Sâncrai	41		2								
2. Șpálnaca	37		4								
3. Unirea 2 Cimitire birituale Inhumatie											1
1. Bratei 2	211				2						
	214			2							
	224						2				
	233		2								
	242				1				1		

Anexa 8 – Grupa B: Tip 2–4 – Cercei cu pandantive lipite pe inelul cerceilor. N – Necunoscut; G – Urnă funerară; T/B – Tumul/Bărbat. 1, 2, 3 – număr cercei în morminte

Grupa B Tip 2 Cimitire de inhumatie	Nr. mormânt	Metal			
		Br		Ag	
		N	G	T/B	
1. Câmpia Turzii	4	1			
Tip 3 Cimitire de incineratie					
1. Someșeni	1				1
Type 4 Cimitire birituale Incineratie					
Bratei 2	182		2		

Anexa 9 – Group C: Tip 1–3 – Cercei cu pandantive atașate. B – Bărbat; F – Femeie; C – Copil; N – Necunoscut; G – Groapă funerară. 1, 2, 3 – număr cercei în morminte.

Grupa C Tip 1a Cimitire de inhumatie	Nr. mormânt	Metal									
		Br				Ag				Au	
		B	F	N	G	B	F	C	N	N	
1. Lopadea Nouă	1					2					
Tip 1b Cimitire de inhumatie											
1. Sâncrai	21					2					
Cimitire birituale Inhumatie											
Ghirbom 2	?										3
Tip 1c											

Grupa C Tip 1a	Nr. mormânt	Metal									
		Br				Ag				Au	
		B	F	N	G	B	F	C	N	N	
Cimitire de inhumăție											
1. Cicău	6						1				
2. Sâncrai	2					2					
	37		2								
	48		2								
	53			4							
	68		2								
	75						1				
	79						2				
	80							1			
3. Șpălnaca	15						1				
4. Teiuș	6			2							
	13			1							
	21								2		
Tip 2											
Cimitire birituale											
Inhumăție	?									1	
Ghirbom 2											
Tip 3a											
Cimitire de inhumăție											
1. Sâncrai	1	1									
	45	1									
	49	2									
	63	1									
Tip 3b											
Cimitire birituale											
Incinerăție											
Bratei 2	158				2						

Anexa 10 – Grupa C: Tip 4–6 – Cercei cu pandantive atașate. B – Bărbat; F – Femeie; A – Adult. 1, 2, 3 – număr de cercei în morminte

Grupa C Tip 4	Nr. mormânt	Metal		
		Br		
		B	F	A
Cimitire de inhumăție				
1. Sâncrai	81	1		
2. Șpălnaca	6			1
Cimitire birituale				
Inhumățion				
1. Berghin	227			4
Tip 5				
Cimitire de inhumăție				
Sâncrai	48		1	
Tip 6				
Cimitire birituale				
Inhumăție				
1. Berghin	345			1

Anexa 11 – Grupa D – Cercei cu pandantive globulare din sticlă. B – Bărbat; F – Femeie; N – Necunoscut; 1, 2, 3 – număr de cercei în morminte.

Grupa D Cimitire de înmormântare	Nr. mormânt	Br. + Sferă din sticlă		
		B	F	N
Tip 1a				
1. Gâmbaş 2	1	2		
2. Teiuş	8			1
	30			2
Tip 1b				
Sâncrai	86		1	

Anexa 12 – Grupa E – Cercei cu tijă rotundă sau romboidală cu pandantiv stelar. F – Femeie; A – Adult; N – Necunoscut; L – Locuință. 1, 2, 3 – număr de cercei în morminte

Grupa E Cimitire de înmormântare	Nr. morminte	Br		Ag	
		A	N	F	L
Type 1a					
1. Câmpia Turzii	?		2		
Type 1b					
1. Gâmbaş 1	4			2	
Type 1c					
1. Gâmbaş 1	4			2	
	13			2	
Settlements					
1. Suceagu					1
Tip 1d					
Cimitire de înmormântare					
1. Sâncrai	97	1			

Anexa 13 – Grupa F – Cercei lunulari. Grupa G – Cercei cu pandantiv bitronconic. B – Bărbat; F – Femeie; N – Necunoscut; U – Urnă funerară; L – Locuință. 1, 2, 3 – număr cercei în morminte și locuințe

Grupa F Tip 1a	Nr. morminte	Metal								
		Br				Ag				
Cimitire de înmormântare		B	F	N	U	L	B	F	N	L
1. Cicău	6		1							
2. Sâncrai	18		1							
	48		1							
	74		1							
3. Noşlac	13							1		
	73							1		
4. Teiuş	55			1						
	?								1	
Așezări										
1. Alba Iulia						1				
2. Jucu de Sus						1				
Cimitire birituale										
Tip 1b										
1. Cicău	2							1		
2. Sâncrai	6							2		
	15		2							
3. Teiuş	42								1	
Type 1c										
1. Gâmbaş 2							1			

Grupa F	Nr. morminte	Metal									
		Br					Ag				
Tip 1a		B	F	N	U	L	B	F	N	L	
Cimitire de inhumatie											
Tip 1d											
1. Sâncrai	79							2			
2. Târnavă	?			1							
Tip 1e											
Cimitire birituale											
Incineratie											
1. Berghin	?				1						
Tip 1f											
Cimitire de inhumatie											
1. Teiuş	23							1			
	55								1		
Aşezări											
Țaga										1	
Tip 2											
Cimitire de inhumatie											
	1	2									
	6							2			
1. Sâncrai	74							1			
	95							1			
	109							2			
2. Noşlac	85							2			
3. Teiuş	19								2		
	?								1		
Cimitire birituale											
Incineratie											
1. Bratei 2	145				1						
Aşezări											
Jucu de Sus						1					
Tip 3											
Cimitire de inhumatie											
1. Noşlac	67		1								
2. Sâncrai	68		1								
3. Moldoveneşti	1							1			
Grup G											
Cimitire de inhumatie											
1. Sâncrai	109		2								

Annex 14 – Asocierea cerceilor în morminte cu alte tipuri de cercei sau artefacte în cimitirile de inhumatie de la Câmpia Turzii, Cicău, Gâmbaş 1 și Gâmbaş 2. 1 – mărgelă; 2 – fibule; 3 – cataramă, 4 – cuțite; 5 – ceramică; 6 – găleată lemn

Cimitire	Nr. morminte	Cercei																
		Grupa A			Grupa B		Grupa C	Grupa E			Grupa F							
		Tip			Tip		Tip	Tip			Tip							
		1a	2a	3a	1b	2	1b	1b	1c	1a	1b	1c	1	2	3	4	5	6
A. Câmpia Turzii	3	•	•															
	4	•				•												
B. Cicău	2									•		•						
	6						•			•								
C. Gâmbaş 1	4							•	•				•	•		•		•
	7	•		•									•					
	13								•				•				•	
D. Gâmbaş 2	1											•	•		•	•		
	2			•	•								•					

Anexa 15 – Asocierea cerceilor în morminte cu alte tipuri de cercei sau artefacte în cimitirul de înhumare de la Sâncrai. 1- mărgele; 2- inele; 3- cuțite; 4 –cataramă; 5 – amnare; 6 – fusaiole; 7 – arme.

Grupa	A					B					C			D	E	F			G	Types of artifacts								
	1			2		3			4		1		3	4	1	1	1			2	3	1	2	3	4	5	6	7
	a	b	c	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	2		3								
Nr. m.																												
1																												
2																												
5																												
6																												
7																												
8																												
13																												
15																												
18																												
19																												
21																												
23																												
24																												
26																												
30																												
31																												
36																												
37																												
38																												
41																												
43																												
44																												
45																												
48																												
49																												
53																												
62																												
63																												
67																												
68																												
71																												
74																												
75																												
79																												
80																												
81																												
83																												
84																												
86																												
87																												
89																												
95																												
96																												
97																												
99																												
100																												
101																												

Anexa 18 – Asocierea cerceilor în morminte cu alte tipuri de cercei sau artefacte în cimitirul biritual de la Bratei 2

Nr. m.	Cercei										Mărgele	Ceramică	Cușit	Clopoșel fier	Cataramă	Aplici avare
	Inhumăție				Incinerăție											
	Grupa A		Grupa B		Grupa A	Grupa B		Grupa C		Grupa F						
	Tip		Tip		Tip	Tip		Tip		Tip						
1a	2c	1e	1d	1a	1e	4	3b	4	2							
211	•		•								•					
214			•								•	•				
215	•															
220			•													
221				•							•					
224	•		•									•				
229	•															
233		•	•								•	•				
236			•									•				
242	•		•										•			
145										•			•			
158									•							
177					•						•		•	•		
182							•				•					•
191					•	•		•								
210					•						•	•			•	

BIBLIOGRAFIE

- Anghel 1977
Gh. Anghel, Necropola birituală de la Ghirbom (Gruitul Fierului), județul Alba. *Apulum* XXXIV (1997), 255–271.
- Aldea – Stoicovici – Blăjan 1980
Aldea, E. Stoicovici, M. Blăjan, Cercetări arheologice în cimitirul prefeudal de la Ghirbom (comuna Berghin, jud. Alba). *Apulum* 18 (1980), 151–177.
- Arta bornzului 2014
Arta bronzului din preistorie până în zorii evului mediu, Alba Iulia (2004).
- Bálint 1989
Cs. Bálint, *Die Archäologie der Steppe. Steppenvölker zwischen Volga und Donau vom 6. Bis zum 10. Jahrhundert* (Hrsg. F. Daim), Wien-Köln (1989).
- Balogh 2016
Cs. Balogh, Régészeti adatok a Duna–Tisza közi avarok történetéhez / The History of the avars in the Danube–Tisza interfluvium as reflected in the archaeological record. (Major Balázs – Türk Attila), *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia*, A PPKE BTK Régészeti Tanszékének kiadványai/ Archaeological Studies of PPCU Department of Archaeology 6. Budapest (2016).
- Bárdos-Garam 2009,
E. Bárdos, É. Garam, *Das Avarzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek*. MAA 9, Budapest (2009).
- Bârză 2010
L. Bârză, *Ein gepidisches Denkmal aus Siebenbürgen. Das Gräberfeld 3 von Bratei*. (Bearbeitet von R. Harhoiu). Mit Beiträgen E. Zaharia und R. Harhoiu. *Archaeologia Romanica* 4. Cluj-Napoca (2010).
- Blăjan-Botezatu 2000
M. Blăjan, D. Botezatu, Studiul arheologic și antropologic al mormintelor de incinerare prefeudale (secolul VIII) de la Aba Iulia – “Stația de salvare”. *Apulum* 37/1 (2000), 453–470.
- Bóna 1970
I. Bóna, Avar lovassír Iváncsáról. *ArchÉrt* 97, 1 (1970), 243–263.
- Bóna 1979
I. Bóna, A Szegvár-Sárpoldali lovassír. Adatok a korai avar temetkezési szokásokhoz, *ArchÉrt* 106, 1 (1979), 3–32.
- Budinský–Krička, 1956
V. Budinský–Krička, Pohřebisko z neskorej doby avarskej v Žitavskej Tòni na Slovensku. *Slovenská Archeológia* IV–1(1956), 5–131.
- Čilinská 1966
Z. Čilinská, *Slawisch-Awarisches Gräberfeld in Nové Zámky*. *Archaeologica Slovaca – Fontes*, Bratislava (1966).
- Čilinská 1973
Z. Čilinská, *Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce*. *Archaeologica Slovaca – Catalogi*. Bratislava (1973).
- Čilinská 1975
Z. Čilinská, Frauenschmuck aus dem 7.–8. Jahrhundert im Karpatenbecken. *Slovenská Archeológia* XXIII (1975), 1, 63–96.
- Comșa 1971
M. Comșa, Quelques données concernant les rapports des territoires nord-danubiens avec Byzance aux VI^e–VIII^e siècles (Pedants d’oreille en forme d’étoile. *Revue des Études Sud-Est Européennes*, IX, București, (1971), 3, 376–390.
- Cosma 2002
C. Cosma, *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII–X d. H.* Cluj-Napoca (2002).
- Cosma 2017
C. Cosma, *Războinici avari în Transilvania / Avar warriors in Transylvania*. Ethnic and cultural interferences in the 1st Millennium B.C. to the 1st Millennium A. D. 23. Cluj-Napoca (2017).
- Cosma 2019
C. Cosma, The Avar Presence in Transylvania Chronology. Motivation. Territorial boundaries. (Fl. Mărginean, I. Stanciu, L. Keve), *Inter tempora. The Chronology of the Early Medieval Period. Issues, Approaches, Results/Inter tempora. Cronologia perioadei medievale timpurii. Probleme, abordări, rezultate*. Lucrările conferinței naționale Arad, 26–29 septembrie 2018, *Orbis Mediaevalis* II, Cluj-Napoca (2019), 47–65.
- Cosma 2020
C. Cosma, *The military equipment of the 7th–8th century warriors from Transylvania/Echipamentul militar al războinicilor din Transilvania secolelor VII–VIII*. Ethnic and cultural interferences in the 1st Millennium B.C. to the 1st Millennium A. D., XXV, Cluj-Napoca (2020).
- Dörner 1960
E. Dörner, Mormânt din epoca avară la Sânpetru German. *SCIV*, XII, 2 (1960), 423–433.
- Dumitrașcu/Togan 1974
S. Dumitrașcu, G. Togan, Cimitirul de la Boarta – “Pîrîul Zăpozii-Șoivan”. *Studii și Comunicări Sibiu, Arheologie – Istorie* 18 (1974), 93–107.
- Fettich 1929
N. Fettich, Adatok az ősgermán állatornamentumok. II. Stíluszának eredetkérdéséhez. *ArchÉrt* 43 (1929), 69–110.
- Fettich 1936

- N. Fettich, Dunapentelei avar Sirok Leletei/Trouvailles avars du Dunapentele, în A. Marosi, N. Fettich, *Dunapentelei avar Sirleletek*. Archaeologia Hungarica, XVIII, Budapest (1936), 9–19.
- Fettich 1965
N. Fettich, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Pilismarót-Basaharc*. Studia Archaeologica III. Budapest (1965).
- Garam 1975
É. Garam, The Szébény I-III Cemetery. (E. Garam, I. Kovrig, J. Gy. Szabó, Gy. Török), *Avar finds in the Hungarian National Museum*. Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary 1. Budapest (1975), 49–120
- Garam 1993
É. Garam, *Katalog der awarenzeitlichen goldgegenstände und der Fundstücke aus den Fürstengräbern im Ungarischen Nationalmuseum*. Catalogi Musei Nationalis Hungarici. Seria Archaeologica. I., Budapest (1993).
- Garam 1995
É. Garam, *Das Awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred*. Cemeteries of the avar period (567–829) in Hungary 3. Budapest (1995).
- Garam 2001
É. Garam, *Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts*. Monumenta Avarorum Archaeologica 5. Budapest (2001).
- Grigorov 1999
V. Grigorov, Obecite v starob'lgarskata kultura na sever ot Dunav. *Arheologija/Archeologiya* XL, 3–4, (1999), 21–42.
- Grigorov 2007
V. Grigorov, *Metalni nachiti ot srednovecovna Bilgaria (VII – XI v) / Metal jewellery from medieval Bulgaria*. Sofia (2007).
- Horedt 1942
K. Horedt, Völkerwanderungszeitliche Funde aus Siebenbürgen. *Germania* 25 (1942), 121–126.
- Horedt 1965
K. Horedt, Un cimitir din secolul IX-X, E.N. la Medias. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Series Historia*. Fasciculus 2 (1965), 7–23.
- Horedt 1979
K. Horedt, Die Brandgräberfelder der Mediaşgruppe aus dem 7.–9. Jh. in Siebenbürgen. În: *Rapports du III^e Congrès International d'Archéologie Slave*. Bratislava 7–14 septembre 1975, Tome 1. VEDA – Vydavatelstvo Slovenskej Académie Vied, Bratislava (1979), 385–394
- Horedt 1976
K. Horedt, Die Brandgräberfelder der Mediaşgruppe aus dem 7.–9. Jh. in Siebenbürgen. *Zeitschrift für Archäologie* 10 (1976), 1, 35–57.
- Kazanski 1999
M. Kazanski, Les Slaves. Les origines Ier-VIIe siècle après J. – C. Paris (1999).
- Kiss 1977
A. Kiss, *Avar Cemeteries in County Baranya*. Cemeteries of the avar period (567–829) in Hungary 2. Budapest (1977).
- Kiss 1996
A. Kiss, *Das awarenzeitlich gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A*. Monographien zur Frühgeschichte und Mittelarchäologie 2. Studien zur Archäologie der Awaren 5. Innsbruck (1996).
- Kiss 2001
Kiss A., *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Kölked-Feketekapu B*, Teil I-II. Monumenta Avarorum Archaeologica 6, Budapest (2001).
- Kovrig/Korek 1960
I. Kovrig, J. Korek, La cimetiére de l'époque avar de Csőka (Čoka). *ActaArchHung*, XII (1960), 1–4, 257–297.
- Kovrig 1963
I. Kovrig, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán*. *ActaArchHung*, Series Nova, XL. Budapest (1963).
- László 1955
G. László, Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars. *ActaArchHung* XXXIV, Budapest (1955).
- Nagy 1998
M. Nagy, *Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest*. MAA, I-II, Budapest (1998).
- Opreanu 2010
C. Opreanu, Materiale din secolele VI-VII p. Chr. din aşezarea de la Suceagu (jud. Cluj). (V. Rusu-Bolondeş, T. Sălăjan, R. Varga), *Studia Archeologica et Historica in honorem magistri Dorin Alicu*. Cluj-Napoca (2010), 545–561.
- Palkó 1972
A. Palkó, Descoperiri din secolul al VII-lea e.n. în valea arieşului. *SCIV*, 23, 4 (1972), 677–679.
- Profantová 1992
N. Profantová, Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der avarischen Siedlungsgrenzen. (F. Daim), *Awarenforschungen*, Archaeologia Austriaca Monographien, Band 1 und 2, Studien zur Archäologie der Awaren 4, Wien, (1992), Band 2, 605–778.
- Protase 2003
D. Protase, *Ţaga. Două aşezări din perioada de final a etnogenezei românilor (sec. IV-VI și sec. VII-VIII)*. Cluj-Napoca (2003).

- Protase 2004
D. Protase, *Cimitirul slav de la Ocna Sibiului (sec. VIII-IX)*. București (2004).
- Roska 1934
M. Roska, Das gepidische Gräberfeld von Vereşmort-Morosveresmart (Turda-Tordaaanyos, Siebenbürgen). *Germania* 18 (1934), 123–130.
- Rustoiu–Ciută 2015
G. T. Rustoiu, M. Ciută, An avar warrior's grave recently discovered at Unirea-Vereşmort (Alba county). (C. Cosma), *Warriors, weapons, and harness from the 5th–10th centuries in the Carpathian Basin*. Ethnic and cultural interferences in the 1st Millennium B.C. to the 1st Millennium A. D. 22. Cluj-Napoca (2015), 107–127.
- Rusu 1962
M. Rusu, The prefeudal cemetery of Noşlac (VIth-VIIth Centuries). *Dacia N.S.*, VI (1962), 269–292.
- Somogyi 1984
P. Somogyi, A cikói temető (3–44, Tábla, 100–102 Tábla). Das Gräberfeld von Cikó (Tafeln 3–44, 100–102). (G. Kiss, P. Somogyi), *Tolna megyei avar temetők/Awarische Gräberfelder im Komitat Tolna. Dissertationes Pannonicae*, Series III, vol. 2. Budapest (1984), 37–101.
- Sós-Salamon 1995
Á. Cs. Sós, Á. Salamon, *Cemeteries of the Early Middle Ages (6th–9th Centuries A.D.) at Pókaszeptk*. Budapest (1995).
- Stanciu 1996
I. Stanciu, Vestigii medievale timpurii din jud. Satu Mare. *Satu Mare. Studii și Comunicări XIII* (1996), 71–93.
- Stanciu 2000
I. Stanciu 2000, Despre ceramica medievală timpurie de uz comun, lucrată la roată rapidă, în așezările de pe teritoriul României. *ArhMed III* (2000), 127–191
- Stanciu 2016
I. Stanciu, *Așezarea de la Lazuri-LubiTag (jud. Satu Mare). Aspecte ale locuirii medievale timpurii în nord-vestul României*. Bibliotheca Ephemeris Napocensis 9, Cluj-Napoca (2016).
- Staššíkova-Štukovská 1999
D. Staššíkova-Štukovská, K výskytu lunulových náušnic s hviezdicovým prívěskom v severnej časti Karpatскеj kotliny. 1999, 250–298. (Al. Avenarius, Z. Ševčíková), *Slovensko a Európsky juhovýchod. Medzikultúrne vzťahy a kontexty (Zborník k životnému Tatiany Štefanovičovej)*, Bratislava (1999), 250–298.
- Stoicovici–Blăjan
E. Stoicovici, M. Blăjan, Cercetări arheologice în cimitirul din secolul VIII e.n. de la Ghirbom – “Gruiul Măciuliilor” (jud. Alba). *Apulum* 20, 1982, 139–154.
- Szabó 1975
J. Gy. Szabó, The Pilismarót Cemetery. (E. Garam, I. Kovrig, J. Gy. Szabó, Gy. Török), *Avar finds in the Hungarian National Museum. Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary I*. Budapest 1975, 241–281.
- Székely 1974–1975
Z. Székely, Așezări din secolele VI-IX în sud-estul Transilvaniei. *Aluta*, 6–7 (1974–1975), 35–55.
- Szőke 1992
B. M. Szőke, Die Beziehungen zwischen dem oberen Donautal und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts (Frauentrachtzubehör und Schmuck). (F. Daim), *Awarenforschungen*. Archaeologia Austriaca Monographien, Band 1 und 2. Studien zur Archäologie der Awaren 4, Wien (1992), Band 2, 841–968.
- Teodor 1995
D. Gh. Teodor, Cercei cu pandantiv stelat din secolele VI-VIII d. Hr. în spațiul carpato-dunăreano-pontic. *Arheologia Moldovei*, XVIII (1995), 187–206.
- Tocík 1968a
A. Tocík, *Slawisch-Awarisches Gräberfeld in Štúrovo*. Archaeologica Slovaca – Catalogi, Bratislava (1968).
- Tocík 1968b
A. Tocík, *Slawisch-Awarisches Gräberfeld in Holiare*. Archaeologica Slovaca – Catalogi, Bratislava (1968).
- Winkler/Takacs/Păiuș 1977
I. Winkler, M. Takacs, Gh. Păiuș, Necropola avară de la Cicău. *ActaMN XIV* (1977), 269–283.
- Zábojník 2015
J. Zábojník, Zum Verhältnis zwischen Archäologie und Anthropologie am Beispiel frühmittelalterlicher Gräberfelder aus dem Mitteldonaunraum (7.–10. Jahrhundert). (O. Heinrich-Tamáska, H. Herold, P. Straub, T. Vida), *Castellum, civitas, urbs – Zentren und Eliten im frühmittelalterlichen Ostmitteleuropa – Centres and Elites in Early Medieval East-Central Europe* (Castellum Pannonicum Pelsonense), 6, v. Archäologischen Institut des Geisteswissenschaftlichen Forschungszentrums der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, dem Geisteswissenschaftlichen Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas e. V., dem Balatoni-Museum, Budapest, Leipzig, Keszthely, Rahden/Westf (2015), 277–291.
- Zaharia 1977
E. Zaharia, *Populația românească în Transilvania în secolele VII-VIII. Cimitirul nr. 2 de la Bratei*. București (1977).

